

I.

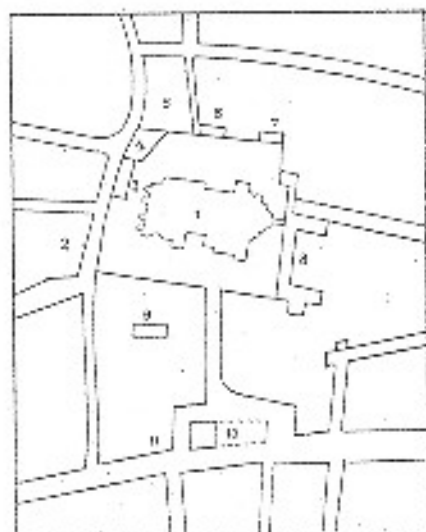
UDSIGT

over

Roskilde Domscoles Historie
i gamle Dage

af

Ludvig Heuer.

Grundrids af Domkirkepladsen og dens nærmeste Omgivelser i gammel Tid.

1. Domkirken, 2. Kongegaardens Plads, 3. Latinskolen med Skolegaard (4), 5. Kantorhaven, 6. Regensen, 7. Gyrenstet, 8. Bispegaarden, 9. Duesbedre Kloster, 10. St. Laurentii Kirke med Tårn, 11. Helliggesthusets Plads. Desuden har der ligget Boliger for Præster, Køniker, Vikarer og Lærerpersonele. Hele Pladsen var som Kirkegaard indbegrebet af en Ringmur, hvorefter en Del endnu staar med Nord.

I det højere Skolevæsen i Danmark foregaar der som bekendt for Øjeblikket som Følge af Skoleloven af 1903 store Forandringer, som paa betydningsfulde Punkter vil skille Fremtidens højere Skole fra den tidligere „lærde“ Skole, saaledes at det f. Eks. vil være muligt at blive Student uden at kende det ringeste til Latin, noget der aldrig før har kunnet lade sig gøre. Disse Forandringer er imidlertid kun et enkelt Led i en gennem Aarhundreder fortsat Udvikling indenfor Skolen lige fra Middelalderens Præsteskole til vor Tids „Almenskole“.

Ved Reformationens og Renæssansens Paavirkning i det 16. Aarhundrede gaves der Skolen det første Stød fremad, men der skulde endnu gaa lange Tider, inden en virkelig frugthbringende, paa selve Livet rettet Undervisning gik af med Sejren; dette skete først ved en Række gennemgribende Reformers i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, saa at dette Tidspunkt kan sættes som Skellet mellem Fortidens og vor Tids Skole.

For Roskilde Katedralskoles Vedkommende er det netop i Aar 100 Aar siden, at de væsentligste af disse Forandringer gennemførtes, og at man kom bort fra de gammeldags og os saa Jærntstaaende Forhold, som kendetegnede Skolelivet i gamle Dage; maaske kunde det da interessere en og anden at høre

lidt om, hvorledes det i de Tider stod til ved denne „herlige Latinske Skole“, som en Forfatter fra det 18. Aarhundrede kalder den, tilmed da den var en af Landets ældste, rigeste og til en Tid stærkest besøgte Skoler, indenfor hvis Mure saa mange unge, blandt hvilke ikke faa senere skulde faa et beremt Navn i vort Lands Historie, har dejet baade ondt og godt. Det er altsaa Skolens Historie i Tiden før de sidste 100 Aar, som denne Afhandling vil beskæftige sig med.

De ved Udarbejdelsen hyppigst benyttede Skrifter er:

Hofmans Fundatssamling VII 1761, der nederfor citeres blot som „Hofman“; Bloch: Bidrag til Roskilde Domskoles Historie i Skolens Programmer 1842, 43, 44 og 46 („Rosk. Pr.“); Behrmann: Grundrids til en histor.-topograph. Beskrivelse af Roskilde 1832 („Behrmann“); Kornørup: Roskilde i gamle Dage 1892 („Kornørup“); det kgl. Biblioteks Eksemplar af Resens Atlas Danicus II („Resen“); Nyerup: Udkast til en Historie om de latinske Skoler i Danmark og Norge fra Reformationen af og til 1801 („Nyerup“); Engelstoft: Universitets- og Skole-Artaler 1809 I og 1810 I („Engelstoft“); Henrichsens Afhandlinger om Skoleforhold i gamle Dage i Odense Skoleprogrammer mellem 1846 og 1871 („Odense Pr.“); Paludan: Det højere Skolevæsen i Danmark, Norge og Sverige 1885 („Paludan“).

Endvidere er hentet en Del Oplysninger fra Skolens gamle Arkiv, der nu findes i Provinsarkivets Bygning i København. Hertil hører foruden forskellige Protokoller, Regnskabsbøger o. l. først og fremmest den saakaldte Liber daticus scholæ Roskildensis („rigtig bog paa Roeschildes Domscholæ Indkomster“), ogsaa kort og godt kaldet „Skolebogen“, som den for Nemheds Skyld vil blive benævnet i det følgende;

den hører Aarstallet 1670, har 360 Dobbeltsider og indeholder Fundatser, Gavebreve, kgl. Anordninger, Fortegnelser over Indtægter af Jordagods osv. indtil 1759, alt sammen Ting vedrørende Roskilde Skole; en Del af Indholdet er trykt forskellige Steder (hos Hofman, Engelstoft og Bloch).

Foranstaaende Grundrids af Domkirkepladsen er i alt væsentligt tegnet efter Kortet i Prof. Kornørups Bog, men efter en lidt forstørret Maalestok.

Tiden før Reformationen.

Domkirkepladsen i Roskilde, højtbeliggende som den er ved Kanten af Skruaningens ned mod Fjorden og med den smukke Udsigt over denne, har til alle Tider i historisk Henseende været den gamle Bys Midtpunkt. Her laa den gamle Kongsgaard — omtrent paa den nuværende Rektorboligs Plads —, hvor bl. a. i 1157 det blodige Gæstebud fandt Sted, der banede Vejen for Valdemar den Stores Enehærrædeme efter den 10-aarige Prinskrig og saaledes indledte en af Danmarks stolteste Tidsaldre; her laa Byens første Kirke, den af Harald Blaatand opførte Trækirke, i hvilken han selv blev jordet, og som et Aarhundrede senere afløstes af en Fraadstenskirke, af hvilken man i den nyeste Tid ved Gravninger har fundet betydelige Levninger i Grunden under den nuværende, af Munkosten opførte Domkirke; denne den tredje og sidste Kirke paa dette Sted, der den Dag i Dag med Rette er Byens Stolthed, stammer i sin oprindelige Del fra første Halvdel af det 13. Aarhundrede. Paa Domkirkepladsen laa endelig ogsaa de

til Kirken nøje knyttede Bygninger, dels Boliger for de mange gejstlige ved den (Prælater, Kanniker, Vikarer osv.), dels de ældre og yngre Undervisningsanstalter, som særlig interesserer os her, og som i tidligere Dage netop hørte nøje sammen med Kirken, fordi dengang Gejstligheden overhovedet var den eneste Stand, der sad inde med boglig Dannelse, og derfor al Undervisning i Danmark som andre Steder er udgaaet fra den. Ved alle Stiftskirker, Dom- eller Katedralkirker (d: Kirker med Bispesæde, cathedra), opstod der saaledes meget tidlig Dom- eller Katedralskoler, der styredes af Domkapitlet (d: de gejstlige ved Kirken), og hvis „Skolemester“ var en af Kannikerne (canonicus scholasticus). Paa lignende Vis dannedes der ved de større Klostre Klosterskoler, hvor Undervisningen besørgedes af Munkene. Denne nære Forbindelse mellem Kirke og Skole vedblev at holde sig i lange Tider — selv efter Reformationen, hvilket dels hang sammen med, at Lærerpersonalet (Skolemesteren og Lærerne) bestod af gejstlig uddannede Mænd, for saa vidt der overhovedet var Tale om nogen Uddannelse, og dels med, at Undervisningen i disse „Latinskoler“ — og saadanne var det alle — udelukkende tog Sigte paa at uddanne fremtidige gejstlige; der gaves overhovedet i ældre Tid ikke noget andet Studium end det, der havde Stilling i Kirken til Maal.

Skolens Alder og Plads. Nejjagtig at bestemme Tiden for Roskilde Domskoles^{*)} Oprettelse

*) Navnet „Roskilde Katedralskole“ blev ved Skolereformen 1806 stiftende frataget vor Skole, efter at Titlen Katedralskole allerede nogle Aar i Forvejen var bleven overført paa Vor Frue Skole i København, men ved Rektor Blochs ivrige Bestræbelser fik den det tilbage igen 1817; samtidig fik Skolen i København sit nuværende Navn „Metropolitanskolen.“

lader sig ikke gøre, men at der allerede har bestaaet en Skole ved Kirken i det 11te og 12te Aarhundrede fremgaar af et Par tilfældige Oplysninger fra den Tid. Saaledes omtales et Sted hos Saxo (Bog XI S. 578 i Müllers Udgave) ved Aar 1158 og vis Arnfast, „der havde været Skolemester“ (scholae ministerio functus), om hvem det fortælles, at han tilligemed 2 andre gejstlige lod Biskop Vilhelms Grav aabne for deri at nedsætte Liget af Biskop Asger^{*)}, og at han ligesom de andre ved uhyggelige Sygdomme og paafølgende Død blev haardt straffet for at have krænket Gravfreden. Og endnu tidligere hedder det i en gammel latinsk Aarvog, at ved de Midnatsmesser, som anordnedes 1074 for den i dette Aar afdøde Konge Svend Estridsen (dennes Dedsaar er usikkert) og en Dronning Magareta, skulde blandt andre ogsaa Korpeblingene være tilstede i Roskilde Kirke^{**}). Roskilde Skole gaar med andre Ord tilbage til Bispedømmets tidligste Tider.

Heller ikke kan det angives, paa hvilket Sted ved Kirken denne Skole først havde Lokale; mulig var det (jf. Kornerup S. 116) i det „Stenkloster“ (claustrum lapideum), som gamle Beretninger fortæller, at Biskop Svend Norbølge i Slutningen af det 11te Aarhundrede lod bygge for Kannikerne op til Domkirken, og af hvilket „Kloster“ med tilhørende Omgang man i den nyeste Tid mener at have fundet Spor paa den nordlige Side af Kirken (ved St. Bir-

*) Det var efter donnes Død, at Absalon blev valgt til Biskop i Roskilde ved Kong Valdemars personlige Indgriben (1158).

**) „Intersint una cum scolaribus choralibus omnes beneficii in Ecclesia Roskildensi“, Liber dationis Roskildensis i Langebek's Script. Res. Dan. III S. 226. jf. Adjunkt Friis' Bemærkninger i Roskilde Pr. 1842, S. 12.

gittes Kapel). I Aaret 1405 overlod Biskop Peder Jensen Lodehat, Dronning Margrethes Kansler, Skolemesteren nogle Huse paa St. Lucii Kirkegaard til „fast Bolig“, og maaske staar dette i Forbindelse med, at Skolen nu fik sin egen Bygning; i al Fald antager Prof. Kornerup (l. c.), at den gamle Latinskolebygning stammede fra denne Tid. Denne Bygning blev derefter Skolens Hjem gennem Aarhundreder, nemlig lige til 1842, og til den knytter sig altsaa alt, hvad der vides om den gamle Skole. Den laa, som gamle Folk endnu kan huske, med Retning omtrent fra Nord til Syd paa Kirkepladsen Vest for Domkirken, saaledes at dens ene Façade vendte ind mod Kirkegaarden, den anden ud mod Skolegade (mellem nuvæ. Pielstræde og L. Maglekildestræde). Det var en anseelig Bygning, 40 Alen lang, med 2 Etager og forneden 3 Al. tykke Mure af Mursten. Nord for Skolen laa ifølge Rasens Kort en indbegnet Skolegaard (se Kortet).

Jakob Erlandsens Gavebrev. Hvad vi véd om Roskilde Skole saa vel som om Landets andre Skoler i den katolske Tid, er meget lidt; Skolevæsenet var jo paa denne Tid endnu nærmest at betragte som en Slags Privatinstitution, udgaaet fra og hørende under Kirken og dens Mænd. Vort Kendskab til Roskilde Skole i dette Tidsrum indskrænker sig nærmest til nogle Gavebreve til Fordel for Skolen og særlig dens Disciple (de ældre af disse kaldtes her som andre Steder „Degne“, de yngre „Pøblinge“, Eleverne i Begynderklassen „Primsinker“). Som vorde geistlige hørte disse Disciple ligesom Skolen selv Kirken til, og da Undervisningen var tiigsengeligt selv for de fattigste (Skolepenge betaltes ikke), var i al Fald de fattigere af dem, bortset fra hvad de kunde tjene ved kirkelige Biforretninger, som især overlodes de ældre, Degnene, henviste til at leve af

Almisset, som de enten selv skaffede sig ved Tiggori, eller som tilstodes dem af Skolen eller Skolen nærtstaaende Stiftelser gennem Gaver fra gejstlige eller Lægfolk, for hvem Gaver til Skolen som gode Geringer maatte staa i Klasse med Gaver til selve Kirken.

Det ældste og vigtigste af disse Dokumenter er et paa Latin affattet Gavebrev af Jakob Erlandsen, mens denne var Biskop i Roskilde, og er dateret Roskilde 17. Maj 1253 „i Nærværelse af og med Samtykke og Underskrift af alle Kaniker, som kunde være tilstede“. Det er det første Dokument, der findes opkrevet i „Skolebogen“, men det er for øvrigt ogsaa trykt hos Hofman (S. 309—11). Det handler om et Helligaandshus (Helliggesthus), der var stiftet ved fromme Menneskers Almisser til Hjælp for svage og trængende — dog ikke mere end 12 eller der omkring —, og som hidtil havde ligget udenfor Byen, men som Biskoppen nu paa Grund af den temmelig lange Vej dertil havde ladet flytte „omtrent midt ind i Byen ved St. Laurentii Kirke“ mod Vest^{*)} paa nogle Grundstykker, som tilhørte Bispestolen; til dette Hus skænkede han bemeldte Jordsykker, en Mølle nær Stranden (Strandmøllen) og 14 Bispejender i Voldborg, Ransøe og Horns Herreder; til Gængæld skulde der optages flere svage og fremmede end de ovennævnte 12. Derefter følger det Afslut, som omhandler Skoledisciplinene, og som i Oversættelse lyder saaledes: „Hertil har vi endnu besluttet at føje, at der skal ydes 12 Disciple, om hvis Opførsel og Levnet langvarig Erfaring giver godt Vidnesbyrd, Underhold i nævnte Hospital i et Aar, og at der dernæst ved

*) Denne laa som bekendt paa den nuværende Raadhushusplads, hvor Raadhusstærket er en tiloversbleven Levning af Kirken; Helligaandshuset kom altsaa til at ligge ved Skomagerstræde, Vest for Kirken.

Aarets Udgang skal holdes en streng Prøve over deres Anlæg og Fremgang i det forløbne Aar, for at de duelige kan blive og de mindre duelige fjernes. Deres Bolig skal være mod Nord i Huset, aldeles adskilt fra de andres Støj, for at de kan have Ro til deres Studeringer og være i Nærheden af den større Kirke (s: Domkirken), i hvilken de alle festlige Nætter og tidlige Morgentimer skal være tilstede ved Mässen og Vespene (Aftengudstjenesterne). Men paa andre Dage skal 4 af dem være forpligtet til at møde*). De skal særlig lægge Vægt paa at lære Grammatikkens Regler at kende, at skrive, læse og synge, og for at de kan gøre det bedre Fremskridt, har vi skænket samme Hospital nogle Bøger af forskellige Fag, som er nævnt i et andet Dokument, idet vi strengt indskærper, at de ikke maa afhændes fra Huset eller føres noget Steds hen udenfor Huset. Men hvis der blandt Disciplene findes nogen, som er uforskammet eller mere umoralsk, end holdigt er, skal han inden Aarets Udlob miste ovennævnte Understøttelse og en anden sættes i hans Sted. Men saa fremt der findes 2 saadanne iblandt dem, som ved deres Bravhed anses for værdige dertil, skal de sendes til Paris eller anden Steds hen til større Studier**). Ovennævnte Hus skal være forpligtet til at sørge for hver af dem med 2 Mark rent Sølvs til deres Udgifter" osv.

Det er dette Dokument, som tidligere har givet Anledning til den rent grundløse Antagelse, at Jakob Erlandsen var Stifteren af Roskilde Skole, der altsaa

*) Med en anden Haand er tilføjet: „det vil sige vœxelvís og slens ved Førstemessen og Vespene“.

**). I Forbindelse hermed staaer maaske det saa kaldte Capitelsstipendium, der lang Tid derefter blev givet forhennevende Disciple fra Roskilde Skole til at rejse udenlands for.

skulde være begyndt med 12 Disciple! (jf. Rosk. Pr. 1842 S. 1 ff.).

Senere synes Bestemmelsen om de 12 Korpbe-linge delvis at være traadt ud af Kraft; i et Brev af 1517, hvorved Helligaandshuset af Biskop Lauge Urne forleendes til en af Kannikerne, nævnes kun 4 Korpbe-linge (Trap: Danmark II S. 201).

Andre Gaver. De øvrige Gavebreve fra dette Tidsrum skal her blot kortelig anføres (efter Hofman, Rosen og Kornrup).

1307 testamenterede Fru Cecilie Lille 3 Mark Denarer til fattige Skoledrenge i Roskilde.

1320 skænkede Biskop Olaf en Del Gods til Underhold for fattige Skoledrenge, for at de des bedre kunde dyrke deres Studier og tjene den almægtige Gud i Korset i Roskilde Kirke og i Vor Frues Kapel, som han der havde grundet.

1330 skænkede Biskop Johannes Hind Halvdelen af sit urærlige Gods til et Alter, som han grundede i Kirken; en Del deraf skulde anvendes til Skoledrenge's Underhold.

1343 skænkede fornævnte Biskop Johannes' Broder Johan Nyborg de 2 saa kaldte Hedemøller (udenfor Byen) til Helligaandshuset til Underhold for de fattige der.

1400 skænkede Biskop Peder Jensen Skolens Rektor Bispelienden af Helsing Kirke*).

1405 gav samme Biskop som omtalt nogle Huse paa Kirkegaarden til Rektor.

1478 stiftede Christian I af det Gods, som herte til Duebrodre Stiftelse**), et Kanonikat (Kannikedømme)

*) Efter Behrmanns Opgivelse (S. 252) bruges Navnet „Rektor“ her for første Gang.

**). Duebrodre var en Stiftelse for gamle og svage Folk af lignende Art som Helligaandshuset og las Vest for Byen for Enden af Sinden.

ved Roskilde Domkirke, saaledes at den, der fik det, skulde have samme Rettigheder deraf som andre Kanniker ved Kirken, dog saaledes at han til Gængæld skulde „have og holde fire fattige Folk, hvilke som skulde indtages for Guds Skyld, og uden Penging og Gave, og have der frit Hus, og skulde høre den Hellig Aands Tegn, en Due*, samt „lade hver Dag indtage til Middag to fattige Degne af Skolen, og give dem Mad og Øl“. Disse Bestemmelser blev stadfæstet 1542 af Christian III, der foregede de fattiges Tal til 6 foruden de 2 Degne.

1500 skænkede Kannik Laurentius et Hus og en Grund til fattige Disciple.

1529 betænkte Biskop Lauge Urne i sit Testament fattige Skolebørn med 100 Mark til Klæder.

Undervisningen; berømte Disciple. Om Skolelivet og Undervisningen i denne Periode kan kun udtales det samme, som i Almindelighed gælder om Skolevæsenet paa den Tid i Danmark. Skoletiden strakte sig over en lang Aarrække, Forlen og Riset blev flittig brugt, og Undervisningsstoffet var det samme som alle andre Steder i Indland og Udland paa den Tid, nemlig „Grammatik“ (o: Udenadslæren af nogle paa Latin affattede grammatiske Regler og Lærebøger, i Reglen paa Vers, som man begyndte paa straks efter ABC'en), Dialektik (o: formel Tænkelse og Disputerkunst) og Retorik (o: Talckunst, Læreregler om mundtlig og skriftlig Fremstilling*); naar dertil føjes „Musik“, det vil sige Kirkesang, er Programmet sikkert udtømt; thi til de 3 sidste Fag af de saa kaldte 7 frie Kunster, som egentlig skulde læres ved en fuldstændig Skole, nemlig Arithmetik,

* Disse 3 Fag sammenførtes under Navnet Trivium, hvorefter Navnet Trivialskele dannedes.

Geometri og Astronomi, er man sikkert ikke naaet, naar man ser hen til, hvor smaat det var med dem selv efter Reformationen; de havde jo heller intet med Teologien at gøre.

Et Vidnesbyrd om Skoletilstanden i Tiden før Reformationen har vi fra en Mand, der selv havde gaaet i Roskilde Skole og derfor sikkert i al Fald delvis i sine Udtalelser har haft denne Skole for Øje, nemlig Christiern Pedersen (ca. 1480—1554), en af Reformationens betydeligste og frugtbareste danske Forfattere, særlig bekendt ved sin Udgivelse af Saxo og ved sin Bibeloversættelse. I sit i 1531 udkomne Skrift „Om Børn at holde til Skole och Studium Och at skicke gode Scolemestere til dem“, der er en fri Gengivelse af en Bog af Luther; taler han meget nedsettende om Skolerhøns Indretning i hans Ungdom. Saaledes siger han: „at skulle børn oc unge mænd ikke andet lære i kloster och studium en de hafue giordt før, Da vaare det bedre at de vaare plad nedbrudne oc ede lagde, pø det at man kunde skicke ret cristelige gode scoles och studium igen, I hwilke de kunde lære god och ret lerdom och ikke saadant squalder, fæg oc reg, som de giorde fører“ (Brandts Udg. af Chr. P.'s danske Skrifter IV S. 476). Videre hedder det: „en dreng maatte gaa 15 eller 20 aar til scole at lære sin Doned, Alexandrum oc Peder læse oc andre sodanne bøger oc hustrugis [hudstryges] daglige der fore Oc lagde alligeuel paa det siste saa gaaet som intet lært“ osv. (S. 506). Donat og Alexander var Forfattere af latinske Grammatikker, „Peder Laales Ordsprog“ er en Samling versificerede latinske Sentenser, der i Modsatning til de øvrige dengang benyttede Lærebøger var ledsaget af en dansk Oversættelse; Peder Laale lærer Slutningen af det 14 Aarh. til og har vistnok været Skole-

mester i Roskilde (Danmarks Riges Hist. III S. 223). Et andet Sted: „Vi måtte da lade oss nøge med saadanne scolemestere, som en føye ting viste, som de kunde lære och undervise oss; De viste icke holder, hvorledes de skulde selfue lære noget, Och ey holder, med hvad lempe och maade ath de skulde lære andre, Andet er ath de kunde hudstryge och flenge fattige børn och gifue dem nock aff ferle oc riss for ret lerdøm“ (S. 514).

Et Pust af Humanismen⁴⁾, hvoraf Chr. Pedersen var stærkt paavirket, møder os endelig i følgende Udtalelse (S. 503): „Jeg siger for mig, ath hagede jeg børn oc formaatte at holde dem til scole oc studium, Da skulde de icke all eniste lære latine men och andre twngemaall Och desligest Kriecher och Historier; De skulde icke heller der med lade dem nøge, Men de skulde och lære vel ath siwnges och ath regne oc legges regenskaaff och ath maale dybhed och langhed paa vand och land, och ath forstaa dem paa himmelens planeter och løb“.

En anden lidt yngre, beremt Teolog, Niels Hemmingsen (1513—1600), „Danmarks almindelige Lærer“, som Roskilde Skole ligeledes kan telle mellem sine Disciple, frembyder et Eksempel paa den ovenfor omtalte lange Skolegang; han gik nemlig først i Nysted Skole (hvor længe vides ikke), saa 3 Aar i Nakskov, 3 Aar i Nykøbing F., 3 Aar i Næstved, (mulig 2 Aar i Slagelse), 2 Aar i Roskilde (vistnok 1532 og 33) og endelig 3 Aar i Lund (Historisk Ca-

⁴⁾ Ved Humanismen forstås den i 15.—16. Aarhundrede fra Italien udgaaede Kulturstrømning, der søgte bort fra Middelalderens ensidige Religiositet og Naturfjendskab og vendte sig mod det menneskelige, humane, som man særlig søgte at finde i Studiet af den klassiske Oldtid.

lender II S. 329). I Roskilde havde han til Rektor den dygtige Humanist Niels Black, for hvem han altid bevarede stor Hengivenhed, og hvem han har dediceret et af sine teologiske Skrifter med Tak dels for hans Undervisning dels for den Understøttelse, han af sin egen Lomme havde ydet ham, den fattige Discipel. Efter at have studeret 5 Aar i Wittenberg under Melancthon vendte han hjem og blev Professor ved Universitetet i København, men blev senere afsat paa Grund af sin kalvinistiske Opfattelse af Nadveren og tilbragte derefter sine sidste 20 Aar i Roskilde, uantøget og æret; her vil der senere blive Lejlighed til at nævne hans Navn i Forbindelse med Skolen.

Endelig antages ogsaa Peder Palladius (1503—60), der efter Reformationens Indførelse blev den første lutherske Biskop (Superintendent) paa Sjælland og Professor ved Universitetet, bl. a. at have gaaet i Roskilde Skole, om hvilken han i sin mærkelige Visitationbog, forfattet c. 1540, giver en usædvanlig overraskende Oplysning, idet han siger saaledes: „Den tid vi, som nu ere klerche her inde, ginge thill skole oc vaare smaa sincher, da maatte vi hen offuen paa skole loftten; saa mange gablinge vaar der, at det vaar fuld baade offuen oc nedan, 700 udj Ribær schole, 900 udj Roeschild schole, ichon for de skulde bliffue munche oc altarpreste; ja edell folch holt ochsaa deris barn thill skole for store præbender och kostelige leen“ (Heibergs Udg. S. 111). Hvorledes et saa overvældende Antal Disciple som 900 har kunnet faa Plads indenfor Skolebygningens Vægge, selv om man benyttede begge Etager og Loftet med, er vanskeligt at forstaa.

Tiden fra Reformationen til det 19. Aar- hundredes Begyndelse.

a. Undervisning, Tugt og Kirketjeneste.

Humanismens og Reformationens Indflydelse. Under Christian II, denna mærkelige Mand, der i saa mangt og meget var forud for sin Tid, mærker man i Danmark de første Spor af den Bevægelse, som Humanismen og Reformationen snart skulde fremkalde. Der udkom under ham en Skoleforordning, rimeligvis under Indflydelse af Christiern Pedersen, der stod Kongen meget nær, og i den befalede det, at en Del af de gamle, ubrugelige Lærebøger skulde brændes af Øvrigheden og andre mere tidssvarende sættes i Stedet; Disciplene skulde læse latinske Forfattere og lære Historie og Bibelskundskab; det blev forbudt at straffe Børnene saaledes, at deres Sundhed og Førlighed led derunder; endelig maatte ikke længere fattige Skolebørn gaa rundt og synge og tigge for Folks Døre, — altsammen gode og sunde Foranstaltninger, der imidlertid foreløbig ligesom, Christian II's øvrige Love ingen Betydning fik.

Lønge varede det dog ikke, før den mægtige lutherske Reformbevægelse naaede her til Landet gennem Talsmænd af Folkets eget Lag, først og fremmest Hans Tausen, og i Aaret 1536 gennemførte Christian III endelig Reformationen og forandrede dermed fuldstændig Kirkens — og Skolens — Stilling her i Landet. I Stedet for den saa godt som selvstændige katolske Kirke med tilhørende Skole kom nu en Statskirke og en Statsskole, begge under Kongens Højhed, og Kirke- og Klostergodset inddroges under Kronen; dette skete saaledes endnu i 1536 med Roskildebispens store Godser, hvorved Bispegaarden i

Roskilde blev til „Kongens Gaard“, det nuværende Palæ (Kornerup S. 193). Til Gengæld blev det altsaa Statens Opgave at lene saa vel den nye Kirkes som Skolens Mand, og dertil benyttedes ogsaa en Del af det inddragne Gods. Domkapitlerne vedblev at bestaa (det i Roskilde ophævedes først omkring Midten af det 17. Aarh.), men uden gejstlig Myndighed; de beholdt deres Ejendomme, men Kongen udøvede Patronatsretten med Hensyn til Besættelsen af Embederne og kunde derved sørge for, at Indtægterne kom Kirken, Videnskaben eller Skolen til Gode.

Kirkeordinansen. Ogsaa Skoleundervisningen paavirkedes af den aandelige Strømning fra Tyskland, Humanismen viste sig i den nye, for hele Landet fælles Skoleordning, som indførtes ved Kirkeordinansen af 1537, der paahød forbedrede Skolebøger, især Melanchtons, og Studium af de latinske Forfattere, saa at man derved kunde naa ind til det reals Indhold i Modsætning til de forrige Tidens udelukkende System med det formelle, Grammatikperpet; med Hensyn til Græsk siger Ordningen ganske vist: „Ikke skal der heller andet læres udi dennem [nemlig Skolerne] end Latine; fordi latine Skoler fordærves gerne af de danske og tyske Skoler; ogsaa sege de mere deres egen Fordel og Forbedring end Børnenes, de som læse Græsk og Hebraisk, som det vel kender sig selv“; men under Opregningen af, hvad der skal læses i de enkelte Lektier (o; Klasser) staar dog, at naar Disciplene i 3te Lektie (den sidste og øverste, „Mesterlektion“, hvor Skolemesteren selv underviste) havde lært at „skrive og tale ret og god Latine“, maatte Skolemesteren forelæse dem „noget Fundament udi Græsk, men dog saa, at det sker foruden al Afdrag og Forsemmelse udi Latinen“, og paa Nationalsynoden i Antvorskov 1546, hvis Hensigt var at frem-

skynde Kirkeordinansens Gennemførelse, nævnes Græsk som Fag i øverste Lektie i de større Skoler; vi skal senere se, at det ogsaa snart træffes som Undervisningsfag i Roskilde.

Det Fremskridt, der altsaa var sket ved Reformationen, var dette, at Teologien ikke længere var det, hvorom hele Undervisningen drejede sig, og at Latin ikke længere blot var til for at tjene Teologien, men ved Siden af Græsk havde faaet sin Berettigelse i sig selv som Middel til at give Kendskab til den klassiske Oldtid. Endelig viser den ny Tid sig ogsaa deri, at de første Spirer til en Undervisning i enkelte mere moderne, „reale“ Fag som Matematik snart kommer frem. Men dette Fremskridt maa ganske vist ikke overvurderes, der skulde Aarhundreder til endnu, inden en virkelig Udvikling fandt Sted paa Undervisningens og Fagkredsens Omraade, hvor Latin og Kristendom stadig spillede den altovervejende Rolle; det var endnu i lange Tider den samme „sorte Skole“ med nøje Tilknytning til Kirken og med Udelukkelse af Modersmaalet; Udenadslæren og Oprensning uden Forstaelse var fremdeles dominerende, og Aandeligheden var stadig i det væsentlige den samme.

Læsemestre. Da det endnu længe efter Københavns Universitets Oprettelse (1479) var ret almindeligt, at de unge gik over i gejstligt Embæde lige fra Skolebænken, skulde der ifølge Kirkeordinansens Bud ved hvert Dømkapitel være en teologisk „Læsemester“ (Lector theologice) til at give Disciplene nogen mere teologisk Uddannelse, end Skolen meddelte dem*).

*) Kannikerne skulde „holde en hvid Mand ad den hellige Skrift, som kan paa Latine offuerliust [offentlig] læse den hellige Skrift, baade for Kanniker, Skoledagene og forstandige Borgere og andre, som dit ville søge“. I Roskilde var denne Læsemester ofte till. Sognepr. v. Domkirken.

Saadanne Læsemestre fandtes forevrigt allerede i den katolske Tid, og for Roskildes Vedkommende skal her nævnes en Mand, der sandsynligvis har beklædt denne Stilling i Aarene lige før Reformationens Indførelse, nemlig den berømte Karmelitermunk fra Helsingør, Povl Halgesen, „Povl Vendekaabe“, den eneste ivrige Talsmand for den gamle Kirke overfor den lutherske Lære, som han angreb i de bitreste Lidtryk. Han kom under sit omfattende Liv omkr. Aar 1533 til Roskilde, hvorfra han har udsendt flere af sine Skrifter, og hvor han har holdt bibelske Forelæsninger; det synes ogsaa, som om han har opnaaet et Kanonikat ved Kirken, i al Fald var han Kirkeværge for Skiby Kirke i Horns Herred, og denne Kirke hørte dengang under Roskilde Domkirke; saaledes forklares det ogsaa, at man i Aar 1650 ved et Tilfælde fandt hans bekendte voldsomme Stridsskrift „Skibykrøniken“ indmuret bag Altret i Skiby Kirke. Fra 1534 forsvinder han sporløst, ligesom Skibykrøniken standser ved Begivenhederne i Slutningen af samme Aar midt i et Punktum (se Heise: Skibykrøniken).

Faa Aar efter træffer vi ved Roskilde Kirke og Skole hans store Modstander, Reformatoren Hans Tausen, der efter bl. a. at have deltaget i Arbejdet paa Kirkeordinansen blev Læsemester og Præst ved Domkirken, samtidig med at han vedblev at være Sognepræst ved Nikolaj Kirke i København. 1542 valgtes han til Superintendent i Ribe, hvor han tilbragte Resten af sit Liv.

Hertil kan endnu føjes, at Peder Palladius i Efteraaret 1537 opholdt sig 14 Dage i Roskilde og daglig prækede under stort Tilleb af Borgerne. Samtidig holdt han latinske Forelæsninger paa Latinskolen for 125 gejstlige Tilhørere i denne „den papistiske

Stad*, som Bogenhagen kaldte den, for at belære dem om Forskellen mellem den gamle og den nye Tro.

Ann. Af det anførte fremgaar, at Tidens berømteste Teologer: Chr. Pedersen, Niels Henningsen, Peder Palladius, Povel Helgesen og Hans Tausen alle paa en eller anden Maade har været knyttet til Roskilde Skole, og til disse kan endnu føjes 3 bekendte Mænd, de 3 sidste fra det 17. Aarh. De skal omtales her med et Par Ord.

Hans Christensen Sthen var født i Roskilde 1514 og dimitteredes fra Skolen her c. 1562; senere blev han Skolemester og Præst i Helsingør, og er bekendt som Forfatter dels af Salmes (f. Eks. Da Herre Christ min Frelser est, Den lyse Dag forgangen er osv.), dels af Skolekomedien, som han lod opføre offentlig (paa Kirkegaarden, Raadhuset og lign. Steder) af sine Disciple, saaledes som det fremgaar af Byens Køeneregnskaber, idet der udbetaltes ham Smaagratialer for Opførelsen af hans „Løge“ og „Spektakler“ (se Helsingør Skoleprogram 1887 S. 56 ff.). Han døde 1610 som Præst i Malmø.

Mester (o: Magister) Ole Wind (1580—1643) gik i Roskilde Skole 1622—1608, i hvilket Aar han dimitteredes til Universitetet. Senere var han en kort Tid (1612—20) Konrektor i Roskilde, gik saa indenlands og blev siden Præst i København. Her var det, at han i Frue Kirke skal have holdt den bekendte Straffepreken, hvori han angreb de ved Hoffet herskende Laster, hvilket blev forebragt for Christian IV, der lod ham kalde og befalede ham at holde Prekenen om igen for ham paa Slottet. Ole Wind adled og tilføjede med en Ed og et Slag i Prækestolen: „Det var Guds Død de samme Ord, jeg talde i vor Frue Kirke“. Snart efter forlangte Kongen at saa ham til Hoffpræst, men han vægrede sig af 3 Grunde, for det første fordi han ikke forstod sig paa Hoffkomplimenter, dernæst fordi han for sit Halvbrøds Skyld var nødt til at bære Kalot, og endelig fordi han ikke kunde lade være med at sige Sandhed. Men da der til den første Grund blev svarret, at det ikke var Hoffkomplimenter, det kom an paa, til den anden, at om han ikke havde nok i een Kalot, maatte

han bære tre, og til den sidste, at just en saadan Mand trængte man til ved Hoffet, maatte han bøje sig for Kongens Vilje; 1645 blev han da Hoffprædikant og kgl. Konfessionarius.

Brynjolf Sveinsson (1605—75) var Islænder og bekendt for sin Luerdom, særlig i Græsk, som han talte lige saa godt som en Græker; han var Konrektor ved Roskilde Skole 1639—35, hvorefter han vendte tilbage til Island og blev en meget dygtig og anset Biskop der; særlig er han bekendt for sin Iver for at samle gamle islandske Bøger og Haandskrifter, blandt hvilke først og fremmest maa nævnes det berømte Haandskrift med de saa kaldte Bædaligte, som han forærede Frederik III, og som findes i vor kgl. Bibliotek (codex regius).

Frederik II's Skolelove. Under Frederik II, rimeligvis omkr. Aar 1570, da Kongen rundhaandet sørgede for Skolens økonomiske Stilling (hvorom senere), udstedte Domkapitlet, der havde Patronatsret til Skolen, efter kgl. Ordre en Række Skolelove paa Latin, som hører til de ældste eller maaske er de ældste af den Række Love, som paa denne og i den følgende Tid blev givet for de forskellige Skoler. De har aldrig været trykt, og Originalen eksisterer, saa vidt vides, ikke, men de forefindes i 2 Afskrifter paa det kgl. Bibliotek, dels i Bibliotekets Eksemplar af Resens Atlas Danicus II, hvor de fylder 18 Føllesider (S. 90—108), dels i et Elle haandskrevet Hæfte fra det 17. Aarh. (Ms. Kall, Nr. 506), som tillige indeholder nogle Oplysninger om Skolens Indkomster. Da disse Love synes at have tjent til Mønster for andre Skolers (f. Nyerup S. 28), og da de i sig selv er meget ejendommelige og giver det bedste Billede af Fortidens Skole, man vel overhovedet kan skaffe tilveje, skal de gengives her, dog af Hensyn til Pladsen i meget forkortet Oversættelse, hvorefter enkelte Punkter skal blive nærmere forklaret.

Foruden en Indledning omfatter de tre Afsnit: 1) om Rektoren, 2) om Hørerne og 3) om „Disciplinens Dyder, Pligter og Sæder“.

I Indledningen staar væsentlig kun, at Lovene er vedtaget enstemmig af Kapitlet og med Sjællands Biskops Samtykke, og at der er indsat 2 „Skolarcker“ til at have Tilsyn med Skolen i Biskoppens Fraværelse.

I Afsnittet „om Rektoren“ hedder det, at han skal rette sig efter Skolarckerne og vise Kapitlet Lydighed, tage sig samvittighedsfuldt af Disciplinens Studier og Sæder og være dem et Forbillede i alle Dyer, især Guds frygt; ligeledes skal han have Tilsyn med Hørerne, at de gør deres Pligt i Skole og Kirke. Han skal med Hørerne være tilstede i Skolen Kl. 5½ Morgen om Sommeren, Kl. 6 om Vinteren og sørge for, at alle Disciplene samtidig møder.

Efter Frokosten skal en af Hørerne begive sig til Skolen Kl. 12 og øve Musik med Disciplene; Kl. 1 skal Rektor og de øvrige Lærere atter indfinde sig, og alle skal arbejde de bestemte Timer.

Der skal læses bestemte Forfattere og ikke, hvad Rektor og Hørerne ønsker. Rektor skal læse Grammatik, Dialektik, Retorik, Philip Melanchtons Etik, Aritmetik og Teologi. Af latinske Forfattere skal læses Cicero, Virgil, Ovid, Horats, af græske Isocrates, Pythagoras, Theognides eller Hesiodos osv., men især det nye Testament (paa Græsk). Man skal afholde sig fra alle vanskelige teologiske Stridsspørgsmaal. Hørerne skal øve i de forskellige Klasser Virgil, Terents, Erasmus osv. samt Musik. Rektor skal omhyggelig rette de Stilevelser, som Disciplene skal udføre hver Uge i Prosa og Vers og saa vel heri som i Deklamationer og andre lignende Øvelser vænne dem til Efterligning af de gode Forfattere. Rektor

skal drive omhyggelige Deklamations- og Disputerøvelser i sin Klasse, men ikke holde Disputationer i Teologi uden Skolarckerens Samtykke, men tage Stofet fra Filosofien og særlig fra Sædelæren. Han skal øve det latinske Sprog med Disciplene saa vel i fortrinlig Omgang som i Undervisning og Deklamationer og ikke taale, at Disciplene i de højere Klasser i eller udenfor Skolen taler andet end Latin med hverandre; han skal sørge for, at Hørerne gør det samme.

Han skal lagttage Disciplinens Begavelse og Fremskridt og hertilvise de ulovlige og stærkt forfømmelige og dem, der søger Skolen ikke saa meget for Lærdoms som for Almissers Skyld; han skal sørge for Disciplinens Moral, at de kan blive fromme, retskafne, beskedne osv. Derfor skal han og Hørerne hver Uge indsatte en Notarius i hver Klasse, som skal optegne de fraværende, forfømmelige osv. og angive dem for Læreren, at de kan faa deres Straf; er Notaren forfømmelig heri, skal han strengt straffes.

Han skal straffe Forfømmelser eller angive de skyldige til Skolarckerne eller gennem dem til Kapitlet. Men de helt genstridige og uforskammede, som hverken vil lytte Lovene eller Lærerne, skal han berøve alle Stipendier og udjage dem uden Vidnesbyrd af Skolen.

Han skal uddøle Almisses til fattige Disciplens Underhold uden Persons Anseelse. Han maa ikke tildele nogen „frit Bord“ i Duebrodre paa egen Haand, men skal angive en dertil værdig for Skolarckerne, at han kan blive indsat paa Kapitlets Foranstaltning. Han maa ikke skaffe nogen af Disciplene Sogne i Haab om privat Fordel eller modtage Gaver af nogen, og endru mindre maa han tillade, at de Disciple, der har Sogne, aabent eller hemmelig slutter Overenskomst med andre om Overtagelsen, men skal uden

Hensyn til Anmodninger og Løfter anbefale fromme, flittige og brave Disciple til Skolarkerne.

I Afsnittet „om Hørerne" paalægges det disse at lægge Vind paa Guds frygt og hæderlig Vandel samt at vise Rektoren skyldig Underdanighed. De skal passe Skoletiden nøjagtig og hellere komme før end efter Tiden. De skal passe deres Ting, og derfor maa de, naar de har „Bord", ikke blive siddende længere end tilbørligt. Ved Indgangen i Kirken eller ved Begravelser skal de nøje passe paa Disciplene „paa begge Sider", at de gaar ærbart to og to, for at der ikke skal ske nogen Uorden. De maa ikke straffe med Bitterhed eller Grusomhed, men roligt og efter Forsælsens Beskaffenhed. De skal ogsaa samtale med lærde, fromme og gode Mænd, men undgå al Fortrolighed med Disciplene og ikke drikke, lege eller snakke for frit med dem. I Tilfælde af Drik, Umoralitet osv. skal de bortvises fra Skolen.

Endelig kommer Afsnittet om Disciplene. Der skal indskræpes disse Guds frygt, de skal daglig læse et Kapitel af det gamle eller det nye Testament, bede fromt og inderlig, omhyggelig lære Catechismus og opmærksomt høre paa Prækenerne; derfor skal alle, som ikke har Sogne, paa Søn- og Fæstidage indfinde sig i Kirken, idet de først samles i god Tid i Skolen og derefter to og to ærbart bogive sig til Kirken. Notarerne skal optegne de fraværende og angive dem for Læreren. I Kirken skal de huske, at de staar for Guds, de hellige Engles og Gejstlighedens Aasyn, og derfor optræde guds frygtigt, beskeden og ærbødig, bede og synge med de andre, staa roligt og opmærksomt, ikke snakke eller spadsere omkring og ikke snige sig bort, før Guds tjenesten er forbi, men saa i samme Orden som før vende tilbage til Skolen. Notarerne skal meget omhyggelig passe paa

dem, der under Guds tjenesten strejfer om, gør Støj, driver Narrestreger, raaber, ler osv., og angive dem.

Disciplene skal vise sig lydige og ærbødige mod Lærerne og alle andre, hvem Gud i 4de Trosartikel indbefatter under Forældrenavnet. Hvis nogen vover at tale ondt om, true, end sige lægge Haand paa sin Lærer, som Gud vil skal være i Forældres Sted, skal han udvises af Skolen og overgives til Øvrigheden. Disciplene skal sky slette Menneskers Selskab og saadanne Skoledisciple, der ikke vil rette sig efter Lovene og Lærerne. De skal møde i rette Tid i Skolen; de, der kommer for sent, skal modtages med Prygl. De skal gaa ærbart til Skolen og hver især beskeden indtage sin Plads med blottet Hoved, og hvis de kommer før Læreren, maa de ikke straffe om, men rolig vente hver paa sin Plads, at ikke andres Studier skal forstyrres; thi de skal huske, at Skolen er et helligt Sted, og at de staar for Guds og Englenes Aasyn, som er Børnenes Beskyttare. Derfor skal de vogte sig for at fornærme Gud og vanhellige det hellige Sted ved Narrestreger, Kiv, Raab, Tumult, taabelig Latter, ugudelig Tale eller Banden.

Ingen maa udeblive uden Læreren Tilladelse; gør han det, skal han ikke stodes til Burde, før han er vendt tilbage til Skolen og revset af Læreren; men hvis han bliver borte en hel Maaned uden Lærernes Vidende, skal han berøves Bord, Sogn og andre Beneficer og udvises af Skolen uden Vidnesbyrd. Er nogen udydig mod sine Lærere og ikke vil bøje sig for Skoletugten, skal han fjernes fra Skolen, for at han ikke som et skabet Faar skal besmitte hele Hjorden.

Disciplene af de højere Klasser skal altid saa vel indenfor som udenfor Skolen tale Latin indbyrdes, ellers straffes.

Ved Skoletidens Slutning skal i det mindste een,

om ikke flere af Hørerne blive tilbage og passe paa, at ikke alle paa een Gang flokkevis bryder ud af Deres, men at de gaar ud uden Støj efter Klassernes Orden og gaar lige hjem uden at strejle upassende om paa Gader og Torve.

Alle, som har faaet Sogne, skal betænke, at de er retmæssig kaldet til et helligt Arbejde i Kirken, og derfor beflicte sig paa at blive til Pryd og ikke til Skam for Kirken, ære deres Præster som Fædre og yde dem skyldig Lydighed og Ære; de skal ogsaa være sømmelig klædt. De skal tale venlig og beskedent med deres Sognebørn. Naar de af dem indbydes til Gæstebud, maa de ikke hengive sig til Drik, skal undgaa Letsindighed, Spasmagari og Ubeskedenhed i Ord og Gerning og gaa bort fra Gæstebudet „for Rusen“, at de ikke skal begaa noget, der er deres Stilling uværdigt.

Naar nogen frivillig giver Afkald paa sit Sogn eller fjernes deraf, maa han paa ingen Maade træffe Aftale med sin Efterfølger om Betaling af en vis Sum i Penge eller Korn, og den, der med Kapitlets Samtykke afløser ham, maa paa ingen Maade give ham Penge eller love at gøre det; ellers berydes han Sagnet.

De, der samles foran Kapitelhæjernes eller Borgernes Døre for at bede om Almisse, maa afholde sig fra al slet Tale eller Adfærd, Banden, Kaadhed, Raab og Larmen; om Aftenen skal de synge Salmer, for at de kan skelnes fra andre, som ligger under Navn af Skoledisciple. De skal modtage selv den mindste Almisse med Taknemmelighed og Årbødighed; ellers skal de straffes strængt som utaknemmelige mod Gud og Mennesker og helt bortvises, hvis de ikke forbedrer sig.

Den, som vod Ord, Smædeskrifter eller paa an-

den Vis forhaaner hæderlige Mennesker, skal ikke blot udjages af Skolen, men overgives til Øvrigheden at straffes.

De maa ikke besøge Borgeres Huse eller Værts-huse for at drikke og ikke komme sammen i deres Kamre (in Museis suis) i samme Hensigt, ej heller strejle om ved Nattetid og forstyrre andres Ro.

Den, der opbryder andres Vinduer eller Døre eller saarer nogen ud over berettiget Selvforsvar eller voldelig anfælder nogen, skal udjages. Den, der bærer Kaarde, Dolk, Blykugle (globus plumbeus) eller andre Væben, undtagen naar han skal rejse, skal straffes og i Gentagelsestilfælde ndvises.

Den, der gør sig skyldig i Manddrab eller Skolelevnet, har Omgang med Folk, der er mistænkt for Tyveri, Giftblanderi, Trolddom osv., eller anklages for anden notorisk Forbrydelse, skal udjages og overgives til Øvrigheden at straffes efter Rigets fælles Lov.

Kapitlet forbeholder sig Ret til Forandring i disse Love, der er forsynet med dets Segl.

Forklarende Bemærkninger til Skolelovene. At Lærere og Disciple skulde møde Kl. 5 $\frac{1}{2}$ (om Vinteren 6), er overensstemmende med Bestemmelserne paa Synoden i Antvorskov, hvor der staar, at Disciplene skal vokkes Kl. 5, for at de kan være paa Skolen om Sommeren Kl. 5 $\frac{1}{2}$ og om Vinteren Kl. 5 „for at undgaa Prygl“ (Nyerup S. 17). Om „Musiken“ Kl. 12 hedder det i Kirkeordinansen: „Fra tolv indtil et slaar skulde Børnene ikke synge, at de maa lære aleneste ej af en Vane at synge, men af ret Kunst, ikke heller under enfoldige Noder aleneste, men ogsaa Discant“. Med Hensyn til Læsestoffet ses det, at der ikke blot skulde læses Græsk (jfr. ovenfor S. 20), men ogsaa Arithmetik og Sædelære, hvorefter

fremgaar, at Roskilde Skole var blandt de fremmestgaaende her i Landet (jf. Paludan S. 14).

Om Disciples og Hørerers frie Underhold („frie Bord“) i Duebrødre Kloster vil der senere blive talt.

Det ikke mindst ejendommelige Forhold ved Skollevet i gamle Dage var den megen Kirkegang samt de ældre Disciples og tildels Lærernes Varetagelse af kirkelige Forretninger. Foruden den samlede Skoles Kirkegang, først og fremmest paa Søn- og Helligdage, skulde efter Ordinansen „de af de øverste Lektier søge Choret“ o: synges og holde Bøn i Kirken 2 Gange daglig (Kl. 8 og Kl. 2); paa samme Maade skulde, som vi senere nærmere skal omtale, de Disciple, der havde frit Underhold i Duebrødre, dels synges der dels „prediche Evangelium“ der hver Søndag for de fattige, hvilket dog maaske ikke vil sige andet, end at de skulde oplæse et Kapitel af Bibelen. At Rektor og Hørerere prædicatede, var ikke ualmindeligt, ja det siges endog ved en bestemt Lejlighed langt senere (1733) af Rektoren, at „Hørererne meget misbrugtes“ dertil (Rosk. Pr. 1843, S. 43). Om Disciplene af øverste Klasse paa den af Christian IV. oprettede Regens (hvorom senere) hader det, at endnu længe efter 1625, da Graabrødre Klosterkirke blev nedbrudt, laa der et Hus paa Kirkegaarden, hvor de vekselvis maatte holde Tolvprædiken om Søndagen, indtil en, som ej vel forstod at præparere sig, af Frygt for at præke hængte sig selv paa Regensen, hvorpaa denne Øvelse blev afskaffet og Huset nedbrudt. At saa vel Lærere som Disciple gjorde „Opvartning“ ved Begravelser og Bryllupper, turde være en bekendt Sag.

En vigtig Forret for de ældre Disciple og undertiden ogsaa Hørererne var desuden den at „have Sogne“ o: som Løbdegne at besørge Kirketjenesten i de Købstæderne nærmest liggende Landsbyer og nyde

Degnetjende, Offer og Accidenser af Sogneboerne; til denne Degnetjeneste hørte ogsaa at undervise Bønderbørnene, hvilket skete paa den Maade, at de samlede dem en Gang eller to om Ugen i et eller andet Bondehus og der gentog Luthers Katekismus, nogle Salmer og Bønner saa ofte, til der blev hængende noget fast i Børnenes Hukommelse. Ofte holdt Degnene Stedfortrædere, Substituter, der oppebar en Del af Degneindtægterne; fra Ordet Substitut stammer Strandalleens tidligere Benævnelse „Tutrestien“. Bestillingen som Løbdegne var Skolernes tilagt ved Kirkeordinansen, men efterhaanden opkom dog faste, saa kaldte Sædedegne rundt omkring paa Landet, og under Christian V. ansattes saadanne i alle Sogne; herved ophørte altsaa hele den tidligere Indretning, der maatte være til megen Skade for Studierne og gav Anledning til mange Uordener, som vi har set, at Skolelovens søgte at forebygge. Til Erstatning for de Indtægter, Skolerne mistede ved Forandringen, maatte Sædedegnene betale dem de saa kaldte Degnepensioner, der navnlig blev benyttet som Hjælp til Lærerpersonalets Lønninger, saaledes som det ogsaa ses af Regnskabsbøger i Roskilde Skoles Arkiv.

I den ældre Tid var den øverste Hører sædvanlig tillige Kordegn til Domkirken, senere blev han Degn ved Frue Kirke, og den næstøverste Hører var da Degn til St. Ibs og St. Jørgens Menigheder; disse Hørerens Degnebestillinger vedvarede lige til Skole-reformen 1806.

Naar der henhind Slutningen af Skolelovens tales om at indsamle Almisse ved Borgernes Døre, hentydes der til det fra gammel Tid nedarvede og længe vedligeholdt Tiggeri, der var en væsentlig Indtægtskilde for Disciplene og tildels Lærerne, og som navnlig bestod i, at Disciplene visse Aftener, nemlig i Almin-

delighed Mortensaften, Jul-, Nytaars- og Helligtrekongeraftenene, gik omkring i Byen og sang Salmer og andre til Festen passende Sange, der akkompagneredes af Instrumentalmusik, og derfor af Borgerne modtog de saa kaldte Discantpenge, der ofte for en væsentlig Del tilfaldt Rektor og Høerere: for Roskildes Vedkommende staar dog i de Optegnelser om Lærernes Løn, som staar foran Skolelovens i det ovenfor (S. 23) omtalte Manuskript, følgende Bemærkning: „Aff Discantpenge faar huorchon Høererne eller Rector noget, men maa selff gifue disciplerne paa de høytidelige aftener“. Denne Ret for Disciplene til at synge og ligge for Folks Døre, som naturligvis i mange Henseender var ubødig, blev forbudt ved Forordningen af 1739, og Forbudet blev senere fornyet 1775.

Skolelovens sidste Paragraffer om Voldshandlinger og andre Forbrydelser røber Tidens Raahed og Barbari, og at der virkelig var Grund til saadanne Bestemmelser, vil der senere blive Lejlighed til at se Beviser paa, selv i sene Tider. Dels var Tidsaanden i det hele lidet civiliseret, og dels var Disciplene ved deres hele Stilling udelukket fra dannede Familiekredse og ordentligt Selskab og derfor henvist til mindre holdig Omgang.

Christian IV's Foranstaltninger: Konrektorat, Gymnasium. Frederik II's Efterfølger Christian IV. viste ligesom sine nærmeste Forgængere stor Interesse for Skolevæsenet. Foruden at udstode en Skoleanordning af 1604 og et Skolereglement af 1632 med flere fornuftige Bestemmelser, som blot aldrig kom til at træde virkelig i Kraft, ansatte han fra 1616 ved de større Skoler Konrektorater, som skulde dele Undervisningen i Mesterlektion med Rektoren, saaledes at hver underviste efter fælles Over-

enskomst den halve Uge, samt i Rektorens Fraværelse eller Forfald varetage hans øvrige Forretninger.

I Roskilde blev en saadan Lærerposts Indførelse allerede foranstaltet af Kspitet i ovennævnte Aar, som det ses af et Brev fra Christian IV. „paa ene Conrector, som schall forordnis til Roschilde schole“, hvori han stadfæstet Kapitlets Bestemmelse om, at „der altid herefter schall værre Conrector udi samme schole, och hannom for hans Bestilling og umage der at værre bewilget halffradie Læster Korn aff Degnekald, som er till samme schole samt at Residentz, som ligger nest op thill Scholemastarens Bolig, och aarlige kostpenge aff Capittoler“.

I 1618 forordnede Christian IV. endvidere, at der ved Stiftsskolerne skulde oprettes et Gymnasium eller Kathedralkollegium, hvor de tilkommende Studenter skulde gennemgaa et fuldstændigt Kursus i Teologi, Filosofi og de gamle Sprog, „paa det at den Uskikkelighed maatte forekommes, at Ungdommen i de funderet fra Skolen til Universitetet og Højskolen ankomme og siden til Kald og Gudstjeneste, ikke noksom forfremmede, tilstedes“. Saadanne Gymnasier, der altsaa skulde være et Mellemled mellem Skolen og Universitetet, kom dog kun i Stand i enkelte Byer, hvoriblandt Roskilde, og førte selv i disse (tildele med Undtagelse af Odense) en kort og hensygnende Tilværelse. I Roskilde som andre Steder fandtes, som tidligere omtalt, allerede fra ældre Tid en Læsemester i Teologi (Lector Theologiæ), der her tillige var den ene af Domkirken 2 Sognepræster, og som nu blev den fornemste af Gymnasiets Lærere. Hertil er nu allerede 1622 eller tidligere kommen en Lector Philosophiæ, som det ses af et Brev fra Christian IV af dette Aar (Rosk. Pr. 1842, S. 21 og 94), og da er vel altsaa allerede Gymnasialundervisningen begyndt.

I et Reskript af Christian IV fra 1625 bestemmes videre, at da det er bragt i Erfaring, at Domkirken og Graabredre Sogne i Roskilde, som hidtil var bleven bejert af 2 Sognepræster, kunde hjælpe sig med en med Bistand af 2 Kapellaner, skulde det for Fremtiden være saaledes, „paa det at Lector Theologiae udi Stiftscholen der sammesteds kunde herefter være fri for Prædichestolen og dis flittigere sin profession og Lection til ungdommens forbedring och oprættelse, hver dag Een time continuere och forrette“, og længere fremme hedder det, at „Lector Philosophiæ der sammesteds schall profitere och læse 2 timer om Dagen Mathesin [s: Matematik] och ellers andet Philosophische, efter hvis anordning, som forbermedte Capitel med Superintendenten derpaa gjerendes vorder“. Den sproglige Undervisning i Gymnasiet har formodentlig Rektor og Konrektor besørget, og en 1638 ansat Rektor blev ogsaa samtidig med Ansættelsen beskikket til Professor Poëtos (s: i Poësi) ved Gymnasiet, men det er eneste Gang, denne Titel forekommer, og rimeligvis var det en blot og bar Ærestitel. Endelig fik Gymnasiet i 1639 en ny Fundats*),

*) Denne „Fundsats paa det stiftede Collegium eller Gymnasium hos Roskild Trivial Skole“ er trykt i Rosk. Pr. 1842 S. 96—102 og omfatter i alt 33 Paragraffer. Her skal blot hidsættes § 10, der lyder saaledes: „For det Tiende paa det discipuli in Gymnasio kunde dis længere forblive in Gymnasio, och dis bedre holdis udj tvang och under disciplin, da skulle de som komme aff Skolen in Gymnasium beholde deris Kest (ul. i Duebrødre) och alle Beneficia. Och hvis saa er at nogen in Gymnasio findes forsammlig eller uskichefig, eller och nogen time forsammler, da maa den Professur, som hans uflid eller udyd forfarar, lade sette hannem i Hullet till wand och brød och priveris (s: berøve) hannem kosten nogle Dage, wger eller Manneder ofter forseelsens beskaffenhed och itera-

der bestemte, at Undervisningen skulde deles i 2 Kursus; et sprogligt (Latin og Græsk) og et teologisk- filosofisk, og at den skulde gives af 4 Professorer, nemlig en Lector Theologiae, der skulde være den „første og fornemste“ og undervise i Teologi og lidt Hebraisk, en Professor i Latin, en i Græsk og endelig en Professor Philosophiæ, der foruden Filosofi skulde docere Matematik, Geografi, Astronomi og Fysik. Men denne Plan er næppe nogensinde bleven gennemført; allerede 7 Aar efter bestemtes, at da „efter monige Capitularium [s: Kapitelherrers] deres underdanigste Relation den 3die Profession ikke Synderlig behøffvedes“ (det 4de Professorat, s: det andet klassiske, er der slet ikke Tale om), skulde de dette Professorat tillagte Indtægter for Fremtiden tilfalde Konrektoren ved Skolen. Der var altsaa stadig kun en Lector Theologiae og en Professor (eller Lector) Philosophiæ, medens den sproglige Undervisning vedblivende maa antages at være bleven besørget af Rektor og Konrektor. Til sidst blev endog det teologiske og det filosofiske Lektorembede forenet i en Person, og da endelig denne døde i 1638, blev ved et Reskript fra Biskoppen af det følgende Aar Gymnasiet for saa vidt ophævet, som begge disse sidste Lektorater tilligemed en Del Indtægter blev tillagt Rektor og Konrektor, saaledes at Rektor og hans Efterfølgere som Lektorer i Teologi var „tiltenkt og forebligerede [s:

tion (s: Gentagelse); furdis Discipelen saa forsammlig och vanartig, at det icke hjælper, das Autoritate Episcopi (s: med Biskoppens Benydigelse), som sandant skal fordragis, gandske at priveris beneficio, och sættis ned i Skolen igjen och der tilbørlig at reffsis och hvo der icke saadan disciplin will sig undergiffve, hannem strax at relegeris, och hannem icke giffvis noget Testimonium enten till Scholas (s: andre Skoler) eller Academiam (s: Universitetet)*.

forpligtet til] nogle visse Timer om Onsdagen og Lørdagen hver Uge, baade offentlig i Skolen saa vel som privatim hjemme i Huset, særdeles om Vinteren, at læse og forklare for Disciplerne deres Articulos fidei [s: Trosartikler] osv., og Konrektor med Efterfølgere skulde paa visse Dage i Ugen „baade i Skolen og ellers in Auditorio Regentiano" (s: paa Regensen) undervise i Matematik, Astronomi osv., „ligesom meta Scholarum Trivialium tilholder", det vil sige, saaledes som det var fastsat i Reglerne for Trivialskolerne, med andre Ord: Gymnasialundervisningen var hermed sunket ned, til ikke at omfatte andet, end hvad der plejede at læses i enhver større Latinskoles øverste Klasse, og Gymnasiastene havde da heller ikke ved Universitetet noget Fortrin forud for Skolernes andre Disciple.

Undervisningen i Gymnasiet foregik i en Grundmursbygning i det nordøstlige Hjørne af Domkirkepladsen (se Kortet), hvor et Stykke af Ringmuren med Spor af Døre og Vinduer endnu er en Løvning af Bygningen; denne antages at have stammet fra den senere Middelalder og har maaske tidligere været Residens for en af Kirkens Prælater. Foroven var en enkelt stor Sal, hvor Forelæsningerne holdtes. Senere, da Gymnasiet var ophævet, benyttedes den som Konventhus til Afholdelse af Præstekonventer og Landemoder. I 1810 blev den solgt til Fordel for Kirken og Aaret efter nedbrudt.

Om den ligeledes af Christian IV indrettede Regens eller Fribolig for større Disciple skal der senere blive talt.

Skoleforordningen af 1739. Trods Christian IV's Bestræbelser vedblev Skolevæsenet overalt i Danmark endnu længe væsentlig at hvile paa Kirkeordinansens Grund; først under Christian VI tog man

fat paa for Alvor at se at faa indført Reformen, og efter lange Overvejelser og vidtløftige Kommissionsarbejder udkom Skoleforordningen af 17. April 1739, der paa væsentlige Punkter var et Fremskridt. For det første ophævedes da fleste af de smaa Latin-skoler, som siden Reformationen fandtes rundt om i Landets Købstæder, idet Antallet fra c. 60 indskrænktes til en Snes Stykker, beliggende i de større Byer; disse fik derved noget større Indtægter, og samtidig oprettedes der „danske" Skoler i Stedet for de nedlagte. Blandt de fornuftige Tanker i Forordningen maa endvidere fremhæves, at der gøres det første alvorlige Forsøg paa at lade Modersmaalet komme til sin Ret gennem dansk Skolegudstjeneste, danske Skolebøger og dansk Undervisningssprog i al Fald i de lavere Klasser, at man søger at indskrænke den overdrevne Udenadslæren, at foruden Matematik ogsaa Historie og Geografi skal læres osv. Men til Trods for denne gode Hensigt var Resultatet alligevel ikke stort; Latin med Græsk og Hebraisk ved Siden og systematisk Teologi i Forbindelse med Kirkegang vedblev ogsaa efter den nye Forordning at være Skolens Hovedpille, Realfagene („Videnskaberne", præcepta, som de kaldtes i Modsætning til Sprogene) dyrkedes væsentlig først i Mesterlektion og meget overfladisk; med Indførelsen af Dansk som Undervisningssprog gik det kun trægt, og Hukommelsen blev stadig propet med ubordejete Udenadslærdom, kort sagt gammel Slendrian var stærkere end alle Reformforsøg.

I Anledning af den nye Skoleforordning udstedte Rektor Schnabel i Roskilde i Maj samme Aar en Undervisningsplan for Skolen, hvis Hovedindhold er følgende (Rosk. Pr. 1843, S. 75):

Mandag, Tirsdag, Torsdag og Lørdag skulde alle møde paa Skolen „paa den ordinære Tid Kl.

halfgaaen 7, De undtagen, som skal være i Kirken, hvor en af Collegis [s: Høverne] faar være hos*; med disse sidste menes altsaa de særlige Kordrenge, Choralisterne, som de benævnes i Skoleprotokollerne, hvor de ses at have været c. 12 i Tal, og som efter gammel Skik skulde besøge Sengen i Kirken. Om Arbejdet i selve Skolen hedder det videre: „Og først holde vi Ben saaledes, at der sjunges en Dansk Psalme, siden læses een af 1ste eller 2den Lectie Morgen-Bønnen paa Dansk, og Fader Vor og til sidst læses i hver Lectie et Capitel i Bibelen ogsaa paa Dansk, af det Gl. Test. om Formiddagen, og af det Nye Test. om Eftermiddagen: Efter den 23 Artic.*). Derefter begynder Vi Læsningen med at igjennemgaa det øpleste Capitel hver i sin Lectie, som forbererte 23 Art. befaler; Og naar det er til ende, holder jeg for tienligst, at still [n. latinsk] strax bliver givven den Halvve deel af Lectien, hvilken gjøres, imens vi gaar til den anden Halvve deel, at høre Dem deres Lectier, og derefter bliver strax rettet; Efter den 25 Artic. (Men som de mueligt i 1ste Lectie icke alle gjør still, saa kand Mons. Sylling gifve de Øverste still at gjøre, imens Han hører de nederste). Og dette faar saaledes indrettes, at det bliver bestilt til Kl. halfgaaen 9; Ved Dette Klocceslett, som Mons. Sylling ved en af sine Discipler lader Rector og Conrector advare om, gaar vi ud af Skolen Lærere og Discipler indtil Kl. 9; da gifver vi strax den anden Halvve deel en anden still, som de gjør, imens de forige bliver overhørt, og siden faar den rettet, indtil Kl. er 3 Qvtr. til 11, da der sjunges et Vers eller tu af en Psalme, læses een liden Bøn og Fader-vor, da

*) Denne og de følg. „Artikler“ henviser til Skoleforordningen af 1739.

det, som er sjungt og læst, forklares indtil Kl. slaar 11; Efter den 24 Artic.

Om Eftermiddagen møder vi som ordinair Kl. 1 og begynder ligesom om Formiddagen indtil Chor-Tid Kl. halfgaaen 4re; Derefter holder vi op indtil 4re, og da møder igjen, og holder dette indtil 1 qvtr. til 5; da, naar vi advares om Klocceslaget, slutter Vi vor Skolegang ligesom om Formiddagen; Men at vi kand Hæfte disse 8 Skoletimer, opettes Spise-Tiiden paa Klosteret til 11 om Formiddagen og halfgaaen 6 om Aftenen*).

Mellem Kl. 3^{1/2} og 4 har der altsaa været Besøg i Koret, sikkert dog kun af Kordrengene; Lørdag Eftermiddag var fri, men de øvrige af de nævnte Dage var selve Skoletiden altsaa Kl. 5^{1/2}—8^{1/2}, 9—11, 1—3^{1/2} og 4—5^{1/4} eller i alt 7^{3/4} Timer. Onsdag var noget afvigende fra de andre Dage: „Om Onsdagen møder Rector i Skolen Kl. halfgaaen 7, og er der indtil halfgaaen 9; Derefter møder vel Conrector Kl. 9 og er der til 11; Eftersom læsning om Fredag Formiddag bliver ophævet formedels Kirke-gang; Men Onsdags Prædiken forserges, som sædvanlig, dog saa, at en af Collegis er tilstede hos Disciplerne, men Kl. 9; naar Præken er tilende, gaar de samtl. i Skole indtil 11. Onsdag Eftermiddag gaar Rector i Skole fra 1 til 2, saavel som og Høverne, som Catechiserer for Deres Discipler, efter Art. 39, uden Bøn for og efter; Men Kl. 2 møder Cantor, som øver Disciplerne i at sjunge, skrive og regne“.

Naar dette sammenholdes med Forordningens Art. 39*), bliver Meningen vel den, at Disciplerne med

*) I denne paabydes der Katolisitioner Onsdag Eftermiddag, og det hedder bl. a.: „ved de egentlige Catechisationer i Kirken fremtræder Skolens Classer, Møder Lektion undtagen, tilligemed de andre Børn i Kirken og ordineres med dem, naar ingen Skole-gang i den Tid er brugelig“.

Undtagelse af Mesterlektionen skulde møde Onsdag Formiddag til Præken i Kirken, og at der senere (mellem 1 og 2) skulde katekiseres over bemeldte Præken. Endvidere ses det, at Cantoren tillige var Skrive- og Regnemester.

Fredagen var i Skoleforordningen (Art. 36) stillet lige med Søn- og Helligdage, for saa vidt som der efter Ben i Skolen skulde følge Kirkegang af hele Skolen, „Disciplene Par og Par, sædeligen og i god Orden og hver Hører efter sin Classe, Rector og Corrector sidst“ osv., og i Overensstemmelse hermed hedder det i Skoleplanen: „Fredagen møder vi samtlig i Skolen, naar det ringer første gang, holder Ron, læser i Bibelen, forklarer det, der læses, og naar det ringer sammen, gaar i Kirken, saaledes at hver lærere gaar efter sin Lectie; efter den 36 Art. Efter Præken examinere vi Præken, hver i sin Lectie, hvori Rector og Corrector alternerer, og saa slutter med et vers af en Psalmefter den 31 Articul. Fredag Eftermiddag holdes som Tirsdag eller Taarsdag“.

Om Søn- og Helligdage staar der: „Søndag eller Helligs Dage holder Vi vor Kirkegang, Højmesse og Aftensang ligesom om Fredagen, efter 36 og 37 Art. . . . Ellers møder jeg paa Klosteret Middag og Aften, ligesom Corrector tager Mandagen, Mons, Gumborg Tirsdagen, og saa fremdeles ugen igjennem, og der holder exercitia Disputatoria“ osv.

Saadanne Disputationsøvelser skulde holdes af Disciplene i den øverste Lektie paa de Steder, hvor Disciplene fik Kost (Forordningens Art. 40).

Der var i Forordningen (Art. 25) lagt megen Vægt paa Latin, og der skulde 3 Gange om Ugen gives Disciplene „nogle danske Linjer i Skolen at udarbejde paa Latin“, medens de andre overhæftes af Lærerne, som siden skulde oplæse og rette, hvad

hver Discipel havde udarbejdet (jf. Skoleplanens Ord ovenfor). Men hermed lod den samvittighedsfulde Roskilde Rector sig ikke neje, thi der staar yderligere i Skoleplanen: „Dog faar vi i hver Lectie, foruden de 3 ugentlig befalede stille i den 25 Art., endnu gifve dem i hver Lectie 2, se, [nemlig] Onsdag og Lørdag, som Børnene selv kand gjøre hjemme“ osv.

Om Realfagene siges kun: „Præcepta angaaende, da kand vi bruge dem, vi halvor, indtil vi efter haanden kand faa Dem, som befales i forordningen“ (hermed menes nye Skolebøger, som skulde udarbejdes af Professorerne)*).

Endelig slutes der saaledes:

„Da vi siden kand veedales eller overlægge, hvad i enhver Lectie kand tracteres, eller enhver Lærere handle, og saa siden det indsende til Biskoppens approbation efter den 29 Art. Det allene observeres, at hver Dag, efter den 39 Art., bliver læst noget i Theologie eller i Catechismo; Og samme 39 Art. observeres ved Catechisationen i Kirken. Og saaledes mener jeg, vi paa bedste Maader kand holde os efter den Kongl. Forordning indtil Videre“.

Af det foregaaende fremgaar tilstrækkelig, at Systemet stadig var det gamle, naar da udlages Indrømmelserne til Modersmaalet, og i denne Henseende naaede man senere et Stykke videre ved Guldbergs Skoleanordning af 1775, der først virkelig gør Dansk til Undervisningsfag og giver omhyggelige Forskrifter for Undervisningen heri. Men for øvrigt vedblev Fagkredsen at være lige saa indskrænket som hidtil, ja Filosofi, Fysik og Matematik blev endog udelukket fra Skolen og henlagt til filosofisk Eksamen et Aars

*) I 1761 nævnes følgende Undervisningsfag i Mesterlektionen: Latin, Græsk, Hebraisk, Bibelhistorie, Filosofi, Rhetorik, Historie, Geografi, Matematik og Fysik.

Tid efter Eksamen Artium; alligevel vedblev i Roskilde Rektor Saxtorph*) († 1787) indtil faa Aar, før han døde, at foredrage disse Videnskaber for øverste Klassen Disciple Onsdag og Lørdag Eftermiddag, da der jo ellers ikke læstes paa Skolen. Undervisningen gik da i alt væsentligt uden Forandringer i det en gang traadte Spor Aarthundredet ud, samtidig med at dog fortjente Skolemand, som den dygtige J. H. Tauber, Rektor i Odense 1781—87 og i Roskilde 1787—1806, tog til Orde i Skrift og Tale for at paapege de mange Brøst og Mangler, Skolen overalt led under. Ligeledes kan det tilløjes, at de første Livstegn til en Undervisning i de nyere Sprog nu ogsaa begyndte at vise sig; saaledes gav allerede Professor Lystholm, der var Rektor i Roskilde 1761—73, i Perrierne de Disciple, der blev hjemme, Undervisning i Fransk, i hvilken Anledning han ansøgte Biskoppen om, at der til Disciplenes Brug maatte anskaffes nogle Bøger for Skolens Regning, og i Aaret 1785 blev der tillagt en at Hererne 30 Rdl. aarlig for at give de

*) Det var denne Rektor, hvem tillids Aalen for Skolebibliotekets Stiftelse tilkommer. Idet han udvirkede et kgl. Reskript af 17. Mars 1774, hvorefter der af Skolens Midler aarlig maatte anvendes ca. 50 Rdl. til at indkøbe Bøger for til Brug for Skolens Lærere og Disciple, foruden hvad der forud var købt paa Anktioner for en Gave paa 200 Rdl., der var skænket Skolen til dette Øjemed i 1764 af Etatsraad Teilmann, der senere yderligere sikrede Skolen en Sum af 20 Rdl. aarlig til Bibliotekets Vedligeholdelse. Som et Kuriosum fra en langt tidligere Tid kan i denne Forbindelse nævnes en Kvittering af 1607 fra den daværende Rektor, Mads Sørensen, for 7 Rdl. 14 Sk. „dill at betale en Bibell, som hæderlig Capitell haffvor vores Skole med forøvet“ samt Smedkeren for the Bogstole og Smeden for Lærker til 3 store Bøger, „som de bleff slagen til Benken mett“.

Disciple, der havde Lyst dertil, 2 Timers ugentlig Undervisning i Tysk; dette ophørte dog Iva Aar efter (1789) af Mangel paa Lærerkrafter og genoptoges først igen ved et Reskript af 1799 (Paludan S. 61).

Kirkegangen med Ben og Korsang var fremdeles, som Forordningen af 1739 paahød, og ovennævnte Undervisningsplan viser, et væsentligt Led i det daglige Skoleliv, idet ikke alene Skolen som Helhed overværede den almindelige Søndags- og Ugedagsgudstjeneste, ved hvilken Disciplene besørgede Sangen, men ogsaa de dertil udtagne Choralister 2 Gange daglig holdt en særlig Skolegudstjeneste i Kirken med Ben og Korsang, hvortil ingen andre end de selv med en Hører indfandt sig, og saaledes blev det ved lige til 1806, som det ogsaa ses af en Discipelprotokol i Skolearkivet, hvor Choralisterne med „Kirkenotarius“ og „Choroctarius“ samt de dem idømte Chormulter stadig opregnes.

Skolebygningen. Undervisningen foregik i tidligere Tid i Skolebygningens øverste Etage, der ved Nedbrydningen viste sig oprindelig at have bestaaet af een stor Sal^{*)}; senere fik Hererne deres Kamre her til 1806, og Undervisningen blev da (maaske efter Skoleforordningen af 1739) forlagt til nederste Etage. Med Undtagelse af Mesterlektion, hvis Lokale var afsondret ved et Brøddeskillerum, undervistes de øvrige Lektier (paa denne Tid i Reglen 4) efter gammel Skik i et og samme Læseværelse, saa at hver

*) Endnu tidligere synes det at have været anderledes. Thi i Danske Atlas VI. S. 139 hedder det: „Forint holdtes Skole i den første Etage (3: neden under), og i den Tid skal den lærde Peder Lølle have forlangt at begæres i den nederste Lektie“, men dermed er vi ganske vist ogsaa naaet tilbage til Midtalderen (se om Peder Lølle ovenf. S. 15).

Lektie havde sit Hjørne, kun adskilt fra de øvrige ved et Brystværn^{*)}. Naar Fløjderen ind til Mesterlektionen aabnedes, kunde Rektoren overse den hele Skole og tale til alle under eet; paa samme Maade kunde der ved Undervisningens Begyndelse og Slutning synges af alle paa een Gang og Bønnen oplæses om Morgenen i Mesterlektionens Dør. Denne forældede Undervisning af flere Klasser i samme Værelse, som maa have afstedkommet adskillig Forstyrrelse, og som vi har vanskeligt ved at forstaa, men som var almindelig allevegne i gammel Tid, varede ved lige til Skolereformen 1806, da de enkelte Klasser blev adskilt ved murede Skillerum, og en langs Klasserne løbende Korridor blev anbragt ud mod Kirkegaarden; ogsaa med øverste Etage blev der foretaget Forandringer (Rosk. Pr. 1842, S. 7—8).

En saadan Luksus som Kakkelovnsvarme kendtes ligesaa lidt som anden moderne Forfindelse i en Skolestue i gamle Dage, man frøs med Anstand, eller hvis det blev for slæmt med Kolden, søgte man Tilflugt i Rektorens eller de øvrige Læreres Værelser, hvor der var Varme, men denne Flytning var ganske vist ikke altid til Gavn for Undervisningen; først i Rektor Saxtorphs Tid fik Skolen efter hans Forslag af 1775 indrettet Kakkelovne, en i Mesterlektion og en i det ydre Skoleværelse^{**)}.

*) Hofman siger (S. 228) om Skolens Lektier: „den øverste gaadske indlukt, og de andre med Laager afdeelt“.

**) Se Bloch i Rosk. Pr. 1848, S. 68; senere fortæller dog samme (Pr. 1846, S. 52), at man ved Nedbrydningen af Skolebygningen i Midten paa vestre Side af øverste Etage fandt tydelige Spor af en stor Kamin, saa at der altsaa alligevel synes i ældre Tid at have været en saadan oven paa; kun er det da mærkeligt, at man saa senere, da man flyttede ned neden under, en Tid har maattet undvære Varme der.

Udskejelser og Tugt. Endnu bliver at omtale en Side ved tidligere Tidens Skoleliv i Sammenligning med vor Tids, som ikke er det daadigste Vidnesbyrd om, hvor stor Afstanden mellem dem er, og hvilke vægtige Fremskridt det sidste Hundred Aar har bragt paa dette som paa saa mange andre Omraader. Det er hele den Ufordragelighedens og Inhumanitetens Aand, som i de Tider herskede indenfor Skolens Vægge, det er al den Raahed og Brutaltet, som paa den ene Side gav sig Udslag i umenneskelig og hjerteles Strængthed fra Lærerpersonalets Side og paa den anden i alskens Udskejelser og Optøjer fra Disciplenes Side. Allerede mange Bestemmelser i de oven anførte Skolelove har givet et Indblik i disse Forhold, og ikke sjældent omtales det f. Eks., at Rektoren maa udjage Disciple af Skolen eller træde op overfor Lærere, der behandler Disciplene umenneskeligt og tyrannisk; her skal nu yderligere til Bevis anføres nogle Eksempler og Vidnesbyrd fra det 17. og især det 18. Aarhundrede, der viser, at disse senere Tider ikke har givet den ældre Tid noget synderlig efter i saa Henseende.

Lad os begynde med en Sag fra Christian IV's Tid, som kun kendes af nogle Breve, men maa have været alvorlig nok, da den endte med Rektorens Afstedigelse (Rosk. Pr. 1842, S. 43). Magister Søren Nielsen Hjort (Severinus Nicolai Cervinus) blev Konrektor i Roskilde 1620 og 2 Aar efter Rektor; ikke længe efter kom han i Strid om noget Jordegods med Kapitlet og Universitetet i København, blev dømt og fik Ord for at være en stridig og umødgerlig Mand. Hertil kom nu ogsaa Klager over hans Strængthed overfor Disciplene. I en saadan Klage af 1624 til Biskoppen fra Domkapitlet hedder det, at „Hr. Søfren havde en stor Part af Disciplene hardelig hudflettet

og castigeret (revset), og at der havde forhen været Klage til Capitlet, som da forgjæves havde kaldet Scholemesteren cum correctore (tilligemed Konrektor) for sig och them darom paamindet, men at han meende ret alt at hafue gjort og vilde bruge sin Myndighed uden Capitlets og sine Collegers Vidskab*. Da der saaledes „lidet eller intet sjundes til Bedring“, forebragte Capitlet Sagen for Kansleren Chr. Fris, og denne maa da have forlangt nærmere Oplysninger om Forholdene ved Skolen, thi der er opbevaret en længere Skrivelse paa Latin af 1626 til ham fra Lector Theologie og Sognepræst til Domkirken Scavenius (trykt hos Engelstoft 1809 i S. 200 ff.), i hvilken denne gør nærmere Rede for Skolens Tilstand. Han tilstaar, at „Rektoren ikke uden Grund er bleven beskyldt for en skandaløs Upaalidelighed, Bestikkelighed (καταφροσύνη) og ubehersket Strengthed overfor Disciple“, men efter at han er bleven haardt irottet af Biskoppen ved talrige Besøg og endelig truet med Afsættelse, antages han at have forbedret sig. Med Hensyn til hans Undervisningsmaade og Kundskaber erklærer Scavenius, at han uden ellers at anse sig for kompetent til at dømme derom „dog altid i hans Stil, særlig den latinske, har savnet den romerske Elegance og en nøje Efterligning af Oldtiden som den vigtigste Del af al Skolelærdom“. Selve Disciple, siger han dernæst, har meget ofte efter at være bleven ophidset ved visse Uretfærdigheder, som Rektor har tilføjet dem, slaaet sig Jes paa dennes Bekostning med større Afsindighed, end det kan fortælles, idet de har skrevet Smædeord imod ham paa forskellige, selv hellige Steder, i Kirken, i Skolen og udenfor; og „for at der ikke skulde mangle noget i den yderste Afsindighed og Ugudelighed, brød de i Fjor ved Nattetid Dør og Vinduer op til Byfængslet, og

darfra gik de hen og opstillede en Halsblok og andre Marterredskaber foran Rektorens Hus, uden at man véd, hvem det var“. Scavenius gaar dog i Forbøn for Rektoren hos Biskoppen, da denne vilde være meget ilde stillet, hvis han straks blev afskediget. Resultatet blev, at han fik sin Afsked det følgende Aar.

Fra det 18. Aarh. kan nævnes et Par Politisager, som efter Readhusarkivet er refereret af Prof. Kornrup i hans Bog om Roskilde (S. 117 ff.). Den første af disse Sager var ret alvorlig og skal kortelig omtales her; den drejer sig om nogle Skoledisciple, der i 1737 efter at have drukket rigeligt Øl og Brændevin og efter at have huseret en Del paa Domkirkegaarden, hvor der allerede vankede Knubs og faldt Kaardslag*), tilsidst samledes i Niels Bäckers Hus paa Algade, hvor et Par af dem havde deres „Logement“, og hvor nu under et nyt Klammeri om en Lommebog, i hvilken en af dem efter Rektors Ordre skulde optegne Navnene paa dem, der forsemt Korot, en anden gav bemeldte Notarius et dybt Stik i venstre Side med en stor Poldekniiv, saa den tilkaldte Stadskirurg knap manto, at den „Blesserede“ kunde leve. Voldsmanden blev ført i Byfængslet og sat under Bevogtning af 4 Borgere. Heldigvis kom den overfaldne sig, saa den anden slap med at betale en klækkelig Erstatning for Tort og Sveie samt Vederlag til Kirurgen.

Vidnesbyrd fra tidligere Disciple. Endelig skal omtales nogle Oplysninger, som bekendte Mænd har givet om deres Skolegang i Roskilde Skole paa forskellige Tidspunkter af det 18. Aarh., og som bl. a. unægtelig kaster et skarpt Lys over Skoletugten i de Tider.

*) Kannde herte i den senere Tid — trods Skolelovens — med til Disciplinens Udmærkning.

Den første af disse Mænd er David Mogenssen Grønlund (1716—84), der var Præst i og ved Ribe og har gjort sig fortjent som flittig historisk Samler. Hans Løvnetsløb er efter en af ham efterladt Dagbog*) skildret af Dr. P. N. Thorup. (udgivet af C. Molbech i Histor.-biographiske Samlinger 1851, S. 185 ff.). Han gik i Roskilde Skole fra 1724 til 1736. I første Lektie stod han sig fortræffelig med Hæderen, der fattede stor Kærlighed til ham, men det følgende Aar begynde Genvordighederne i 2. Lektie. „Da Hæderen i denne Klasse, Søren Vicard, fordræde en overdreven Nøjagtighed i Alting og ansaa enhver Fejl, som Disciplen under Eksaminationen begik, for en Følge af Dovenskab, samt derhos var af et meget hidstigt Temperament, indjog han Drengen en saadan Frygt, at han aldeles tabte Mod og Besindelse. I det første Halvaar blev hans Hænder saa forpiskede af Riset, at de næsten tabte al Følelse. Da Læreren mærkede det, anbragte han Tugtelsen paa et vist andet Sted; men da Varan ogsaa her omsider slævede Riset's Virksomhed, blev Disciplen ikke sjælden nogen afkedt og hudflettet fra Nakken til Hæerne. Afkrækket ved en saadan Mishandling udeblev han nu ofte fra Skolen, men paadrog sig derved ny og større Straf, naar han kom igen, saa at Huden paa hans Krop sjælden var hel. Hans Meddisciple gik det ikke bedre; thi Fordringerne var saa overspændte og urimelige, at ingen formaaede at fyldestgøre dem. Fra Klokkeren 7 til 12 om Formiddagen holdtes da paa Skolen. Klokkeren eet skulde de møde igen og gøre Rede for nye Lektier. Da de med al Anstrængelse ikke altid var i Stand til at lære disse, tog de engang

*) Denne synes dog ikke at have været bestemt til Offentliggørelse, jfr. Blochs „Forevar“ for Rektor B. Schnabel i „Nyt historisk Tidsskrift“ V, S. 467 ff.).

alle den Beslutning at udeblive om Eftermiddagen. Morgenen derefter blev der holdt Ekskursion saaledes: de var ialt 20 Disciple; den øverste fik 20 Haand-dask, den anden 19, den tredje 18 og saa fremdeles nedad indtil de 4 sidste, som slap med 4 hver. For at unddrage sig Skoletyranniet „søgte Grønlund sig undertiden fristet til at gøre Ende paa sit Liv og var engang endog i den Hensigt stoget ned i en Brønd, men betænkte sig, medens det endnu var ham muligt at komme op af det iskolde Vand, som satte hans Beslutning paa en ubehagelig Prøve“. Videre fortæller han en meget vidtløftig og paa flere Punkter mærkelig Historie om en fra Rektoren bortkommen Bog, som han med Urette blev mistænkt for at have stjalet, hvilket forskaffede ham frygtelige Mishandlinger af nogle af Mesterlektionerne (1), der vilde have ham til at bekende. „De opsled 4 Ris paa mig og begyndte med tvende nye“ osv.

Efter nye Genvordigheder i de fleste af Lektierne (som almindeligt var, sad han i Reglen flere Aar i hver), naaede han han i 1733 til Mesterlektionen, hvor han det første Aar fik mange Hug af Rektoren, fordi det faldt ham vanskeligt at lære noget udenad med den Nøjagtighed, denne krævede, og det blotte Syn af ham desuden gjorde ham forskrækket. Senere „da han efter en strengere Selvprøvelse fattede det alvorlige Forsæt at anvende al mulig Flid og bad til Gud om hans Bistand til Udiørelsen af dette Forsæt“, kom han dog paa en bedre Fod med Rektoren og fik da aldrig mere hverken Skænd eller Prygl.

Konferensraad Esaias Fleischer (1732—1804), der et Par Aar under Guldbergs Styrelse var Amtmand, men efter dennes Fald blev afsat som hans tro Tilhænger og derefter ved sine landøkonomiske og naturhistoriske Skrifter blev en af Landbo-

reformerens dygtigste Modstandere, gik som Barn 6 Aar i Roskilde Skole, hvorfra han dimitteredes 1749; samme Aar blev han Vikar ved Skolen for en Hører, der rejste udenlands, og var som saadan ved Skolen til 1751; men allerede 1752 blev han kaldet til Skolen igen som virkelig Hører med 130 Rdl. aarlig, og i denne Stilling virkede han til Slutningen af 1764. Om de Aar, han var som Discipel i Skolen, giver han i sin Lærhedsbeskrivelse (København 1785 S. 9 ff.) forskellige Oplysninger, hvoraf enkelte af mere almen Interesse her skal meddeles. Da han var bleven sat i en højere Klasse, end han egentlig passede til efter sine Kundskaber, vankede der i Begyndelsen mange Hug, „som i de offentlige Skoler da, mere end nu brugtes“, og som nær havde hetaget ham al Lyst til Studeringer, men han strængte sig an, lod sig nøje med 5—6 Timers Søvn og brugte Resten af sin Tid til at læse, saa at Læreren fattede Kærlighed til ham, og fra da af fik han, „skjønt Riset daglig tordnede“ rundt omkring ham, ikke mere nogen Prygl i hele sin Skoletid, undtagen ved en enkelt Lejlighed i 5te Lektie, da hans Sidemand med en Bold havde slaact en anden Discipel temmelig stærkt i Ansigtet, og Fleischer da af denne Sidemand, der var i nær Slægt med Høreren og frygtede hans Vrede, lod sig overtale til at tage Skylden paa sig, hvad der forskaffede ham „4 stærke Haandtag“, men ogsaa et ubredeligt Venskab med Synderen. I Mesterlektionen glædede han Konrektoren, der ellers ikke forstod at holde Styr paa de mange unge Mennesker, med at lære udenad en Del af Ciceros Taler, som han dog ikke forstod, og Bartholins Lærebog i Fysik „baade paa Latin og ubegribeligt Dansk“.

Om sin Hørestilling (l. c. S. 21 ff.) har han kun onde Ord; han kalder den, tildels paa Grund af

Rektorens Vranthenhed, for Skoleslaveri og erklærer, at han paa et givet Tidspunkt hellere vilde tage mod en skikkelig Vægterjoneste end være Hører i slig en Skole. Han gav en Masse Penge ud til Stempel-papir til Ansøgning om andre Stillinger og blev sjælelad, da han efter mange Aars Forløb opnaaede en Post som Regimentskvartermester. I den Anledning siger han: „Saaledes havde nu mine første Trængselsdage en Ende, og jeg forlod en By og en Skole, hvori jeg fra mit 11te Aar næsten uafbrudt havde udstaaet megen Besværlighed, som Discipel i 6 Aar og straks derpaa som Hører i 15 Aar, og det for Størstedelen under en af Sygdom fortrædelig og i høj Grad avinitsyg Rektor“.

Vi kommer endelig til den mest bekendte af Skolens Elever i det 18de Aarh., nemlig Henrik Steffens (1773—1845), han der efter sin Hjemkomst fra Tyskland ved sine filosofiske Forelæsnings- i Aarene 1802—1804 samlede saa mange begejstrede unge om sig, først og fremmest Oehlenschläger. Han tilbragte dog kun et Par Aar (1785—87) i Roskilde Skole,^{*)} idet Faderen, der var Regimentskirurg, blev forflyttet fra den ene By til den anden. Sine Minde-der fra Roskilde har han skildret i sine Livserindringer (Was ich erlebte l. S. 88 ff.), og da han giver ret omstændelige Oplysninger om Roskilde Skoles Forhold paa forskellige Omraader, er der Grund til at omtale dem nærmere som et afsluttende og sup-

*) Saaledes siger han selv, og efter Discipelprotokollen blev han og hans Broder optaget i Skolen 28. Sept. 1785, idet de medbragte Bevis fra Rektoren i Helsingør; det er derfor næppe rigtigt, naar saavel Biograf Leks. som Salmonsens Leks. opgiver hans Ophold i Roskilde til 3 Aar (1784—87).

plørende Vidnesbyrd om vor Skole, som den var i Slutningen af det Tidrum, der her omhandles.

Han regner selv de Aar, han tilbragte i Roskilde, blandt sit Livs rigeste, men det var ganske vist ikke Skolens Skyld, hvis Undervisning han som Skolernes i Almindelighed beilegner som meget gammeldags og ude af Stand til at vække nogensomhelst Interesser. Luthers Katekismus maatte læres udenad paa Latin. Som Grundlag for Græskundervisningen tjente her som andre Stæder det nye Testamente, der blev oversat paa Latin. Af de latinske Forfattere syntes han godt om Justinus, der læstes i første Lektie, men da han det følgende Aar naaede til Ciceros „Pligterne“ og Ovids „Breve fra Pontus“, var disse ham i højeste Grad imod. Religionsundervisningen (efter Guldbergs Lærebog) tiltalte ham, dog var han ikke at formaa til at lære ordret udenad, som hans Kammerater gjorde det. Historieundervisningen bestod i en aandløs Opregning af Aarstal, Slag og Konger, og Matematik lærtes ikke. En Gang om Ugen gav Kantoren Undervisning i Tysk. Skoletiden var 5 Timer daglig (?), og da Hjemmearbejdet ikke var overvældende, var der Tid nok tilovers til Selvvirksomhed. Alle Fri- og Søndage skulde Disciplene indfinde sig i Kirkens Kor, hvor de sad i Kannikestolene. Men han tilføjer senere (S. 140), at lige saa streng Skoletugten var, lige saa overfladisk var Tilsynet med Disciplene under Guds-tjenesten, og at naar Prækenen begyndte, sneg Disciplene sig ud paa Kirkegaarden for at lege. Visse Dage i Ugen skulde en Discipel Kl. 6 om Morgenen træde frem i den aabne Lærngitterdør i det store Kor og højt oplæse en Bøn. Steffens, som syntes godt om denne Bestilling, overtog den ofte for andre; en Kirkebejant ledsagede ham, lukkede Koret op og tændte Lysene om Vin-

teren, og Steffens traadte frem i den aabne Gitterdør. Kun enkelte andægtige var tilstede, godt indhyllede og med et Lys foran sig. „Indtrykket var meget fantastisk“.

Skolelokalerne skildrer han saaledes: „I en meget stor hvælvet Sal i nederste Etage var alle Klasser samlet, og en bleamalet Trævæg adskilte ved den øvre Ende af samme en Hjørnedal, bestemt til øverste Klasse, fra de øvrige Afdelinger. Den nedre, større Del af Salen var ved Afløkker i Brysthøjde delt i 4 Rum til de 4 nederste Klasser. En Korsvej adskilte dem“.

Disciplene plejede at indfinde sig næsten en Time før Undervisningens Begyndelse. Denne Tid blev benyttet til Leg paa Kirkegaarden, mellem Bænkene eller paa Gangene, og mangen kaad Streg blev udtænkt, som optog og endnu oftere sørgede den Hle Bys Indvaanere. Der var udstillet regulære Vagtposter, som skulde mædke, naar Lærerne, der dels boede i Skolebygningen selv dels i Nærheden, var under Opsejling. Lærerne i de nederste Klasser kom først, sidst Rektoren, Saxtorph, der gravkotiak og ærefrygtindgydende vandrede gennem Salen og forsvandt hos Mesterlektion bag Dobbeltderen.

Blant Disciplene gjaldt en streng Rangforordning og Disciplin. Hver Klasse var delt i 2 Bænke, den der indtog øverste Plads paa hver af disse, kaldtes Daks, og ham maatte Eleverne paa hans Bænk lytte. Enhver Blev i en højere Klasse havde Ret til at indfinde sig i de lavere Klassers Rum, men en Elev af en lavere Klasse maatte ingensinde træde ind i en højere Klasse. Især var øverste Klasse's Anseelse stor, og Mesterlektionerne øvade et ufidskrænket, ganske vilkaarligt og ofte højt trykkende Tyranni overfor alle andre Klasser. Mod dette Tyranni op-

traadte Steffens og blev derved Aarsag til en Skole-rethshistorie, der gjorde et dybt Indtryk paa ham, navnlig da han aldrig havde tænkt sig saadanne Følger af sin Handlemaade. Mølig bruger han dog hist og her lidt vel stærke Udtryk, saaledes som han i det hele taget ikke var utilbøjelig til. Da han flere Gange havde følt sig oprørt over den Behandling, de mindre Disciple var Genstand for fra de ældres Side, opstod den Beslutning i ham at forene alle de lavere Klasser mod den øverste, som de da let vilde kunne byde Trods. Han forsamlede altsaa de 8 Dukke fra de lavere Klasser og fremsatte Sagen for dem, og skønt de rystede ved Tanken, gik de dog ind paa den og forsamlede de dem undergivne Disciple, der ogsaa sluttede sig til Planen. Ved en bestemt Lejlighed skulde Oprøret bryde ud, men inden dette skete, havde Mesterlektionerne faaet Nys om Sagen og erfarede, hvem der var dens Ophavsmand.

Saa skete det en Morgen, at Steffens' yngre Broder, der var gaaet lidt tidligere til Skolen end han, blev overfaldet og kom ligbleg og skrigende hjem med et gabende Saar i Hovedet, hvorfra Blodet flød ned over Ansigtet; en talrig Flok Mennesker fulgte ham hjem. Da Faderen erfarede, hvad der var sket, blev han rasende og hede straks mod den saarede Dreng til Rektorens Bolig. Da Henrik Steffens næste Dag traadte ind i Skolen uden Broderen, herskede der en almindelig smertelig Stilhed; hver Dreng sad paa sin Plads, ingen talte højt. Ingen af øverste Klasse's Disciple lod sig se, Døren forblev lukket, Undervisningen var udsat. Man anede, at noget usædvanligt forestod; ingen vovede at tale med Steffens, der var betaget af Angst. Dagen derefter begyndte paa samme Maade, men nu gik øverste Klasse's Dis-

ciple murrende gennem Salen og forsvandt lause bag Døren. Undervisningen var allerede begyndt i de nederste Klasser, da Rektoren ledsaget af Konrektoren og en tredje med et uheldvarslende Aasyn kom til Syns, og næppe var Døren til øverste Klasse lukket bag dem, før de atter traadte frem.

Alle Eleverne af øverste Klasse maatte stille sig op i den brede Korskang, Rektoren og hans Ledsagere stod med højtidelig Alvor midt i Salen, og nu begyndte den første i rolige Ord at fortælle, hvad der var sket. H. Steffens' Navn blev ikke nævnt. Rektoren dædled, at de mindre Elever ikke havde henvendt sig til Lærerne, men gav dem Ret i, at de ikke længer havde villet finde sig i de stores Overmod; hans Stemme blev strengere og strengere. Saa blev den Discipel, der havde saaret H. Steffens' Broder, ført frem, Rektorens ene Ledsager nærmede sig ham, væbnet med et stort Ris, og Slagene regnede ned over ham. Alle Drengene græd(!).

Den overfaldnes Saar lægtes snart, men de store Disciple var rasende; dog turde de ikke gøre Steffens noget, fordi en kumpostærk 18-aarig Islænder, der var hans Sidemand, tog ham under sin Beskyttelse. Kort efter blev Faderen forflyttet til København, og Steffens var glad ved at forlade Roskilde.

b. Skolens Størrelse.

Elevantallet i Skolerne, som i Slutningen af Middelalderen havde været meget stort allevegne, sank stærkt i Reformationstiden, som det bl. a. fremgaar af Chr. Pedersens og Peder Palladius' ovenfor (S. 15 ff.) omtalte Skrifter, hvori deri viig opfordres til at sætte Børnene i Skole, for at de kan lære noget. „Haffue i ische at føde eders børn med, lader dem

iche derfor bliffue fra skoolen; i saae aldrig nogen pebling suelte ihjell, de faae deris fede halff snarere end andre*, siger f. Eks. Peder Palladius (Visitatsbogen S. 110). Det varede da heller ikke længe, før Skolerne atter fik betydelig Tilgang, særlig af fattige Folks Børn fra By og Land, hvis Forældre nærmest betragtede Skolen som en Slags Forsørgelsesanstalt for Børnene for en lang Aarrække; ved deres Bierhverv og Stipendier kunde de let opholde Livet der. Derimod holdt nu i Almindelighed de adelige og fornemme deres Børn tilbage fra Skolerne, da de gejstlige Stillinger under de ved Reformationen forandrede Forhold ikke længer fristede dem.

Om Disciplenes Antal i denne Periode haves ingen særlige Oplysninger. I en Resolution af 1560 af Domkapitlet nævnes „de 4 Lokater“ (3: Hørerer), saa at der dengang i al Fald maa have været 5 Lektier, nl. Skolemesterens og de 4 Hørerers (Hørerne var jo Klasselærere, ikke Faglærere), men forøvrigt kan Tallet godt have været større, da een Hører ikke sjældn havde 2 Lektier at passe, og de større Elever, Døgnene, ofte maatte undervise de mindste, Sinkerne (jf. Odense Pr. 1858, S. 15). 10 Aar senere (1570) blev der, som vi senere skal se, af Frederik II sørget for Underhold til i alt c. 130 Disciple, saa Antallet altsaa alene efter dette at dømme ikke kan have været saa ringe endda, selv om der rimeligvis paa den Maade blev sørget for de fleste af Disciplene.

I Midten af det 17. Aarh. steg Disciplenes og Lektiernes Antal yderligere, i et Brev af 1665 tales om stærk Tilgang, og i 1661 nævnes en collega 6ta classis (6te Lektiehører), hvilket viser, at der da foruden Mesterlektion var 6 Underklasser, hvilket selv for de større Skoler var betydeligt. I Overensstemmelse hermed var Antallet af de fra Roskilde dimitte-

rede og i Universitetsmatriklen indskrevne Studenter paa denne Tid ret antageligt; størst er det for Aaret 1650, nemlig 31 (se de i Rosk. Pr. 1844 og 46 aftrykte Lister. Dette er dog ikke ejendommeligt for Roskilde alene, men gennemgaaende allevegne; Regeringen maatte endog flere Gange anmode Skolerne om at beholde de til Dimission færdige Elever nogen Tid endnu, for at ikke Tilstrømningen til Universitetet skulde blive for stor og Studenterne ikke kunne opholde Livet der; en paa Latin affattet Skrivelse herom fra Sjællands Biskop til Domprovsten i Roskilde er trykt hos Engelstoft 1809 I S. 204—6.

Mange af Roskilde Skoles Disciple kom langvejs fra, baade fra Jylland og Fyn, Norge og Sverig samt ikke mindst (selv nogen Tid efter Roskildefreden 1659) fra de skaanske Provinser, hvilket vel tildels hænger sammen med, at færdige Skoledisciple ofte drog rundt fra den ene Skole til den anden. Skoletiden var stadig meget lang, saa at de fleste Dimittender var i en Alder af 21—22 Aar eller endnu mere; til Gengæld var Universitetstiden saa meget kortere, et Aar eller to, ja mangen en blev Hører samme Aar eller Aaret efter, at han var bleven Student, og gik ofte derfra senere over i Præstekald uden nogensomhelst Embeds-eksamen; andre gik en Tid til Udlandet, paa Stipendium (jf. ovenfor S. 12 Noten) eller som Hovmestre for unge Adelsmænd.

Endimod Midten af det 18. Aarh. synker Elevantallet og dermed Lektiernes og Hørerens Tal stærkt. Dette, der heller ikke er særligt for Roskilde Skole alene, har blandt andre mulige Grunde dels sin Forklaring deri, at Skoleforordningen af 1739 bortskar Sinklektion, idet Begyndelsesgrundene skulde være lært ved Optagelsen i Skolen, dels deri, at samme Forordning og en senere af 1756 søgte at hindre, at

Skolerne fik Tiløb af Folk, der slot ikke egnede sig til Studeringerne, men kom for at blive forserget.

I Roskilde var Lektierne Antal allerede i Slutningen af det 17. Aarh. gaaet ned til 6, hvilket Tal holdt sig til 1743. da Sinkelektion i Overensstemmelse med Skoleforordningen bortfaldt; derefter var der 5 (med 4 Hørere) indtil Aarene 1758—61, i hvilke yderligere 2 Lektier fra neden bortfaldt, da der ingen Disciple var til dem; altsaa var der nu kun 3 Lektier tilbage og „behevede kun 2“; de 4 Hørere var da 2 om hver af de 2 Underklasser, og da den ene af dem afgik, blev hans Plads foreløbig ikke besat. Discipeltallet, som i 1753—55 var c. 85, sank i de samme Aar ned under det halve, ja i 1761 opviser Discipelprotokollen efter Eksamens Afholdelse kun 27, hvoraf i Underklasserne kun 15! Derefter gik det atter fremad, saa at de 2 sidst nedlagte Lektier atter genopstod, og 1780 var Discipeltallet lige ved 100. Senere gik det igen nedad, saa at der i April 1801, efter at der var dimitteret 5 til Universitetet, var 45 tilbage, og ganske samme Tal opviser Discipelprotokollen for 1805. Lektierne Tal var i disse Aar stadig 5, som benævnes: Øverste Lektie, 3de, 4de, 3dje og 2den, idet første Lektie jo var ophævet efter Skoleforordningen af 1739.

Ann. Da „Musiken“ (saa vel Sang som Instrumentalmusik) spillede en saa stor Rolle ved Skolen* for Kirketjenestens Skyld, var der til Tjenesten i Kirke og Skole en Kantor, der enten kunde være en Person for sig eller en af Hørene, der forenede deens Gerning

med sin egentlige Lærergerning; saaledes paabydes det i et Kongebrev af 1670, hvor der omtales forskellige Besparelser, som Kirkens slette økonomiske Tilstand uøvediggjorde, „at der altid en Person holdes, som tilligemed Hørens Plads kand Musiquen beffene och foresaa, widere Bekostning paa en Cantor i saa deevd at spare“. Bedelig nævnes ogsaa i ældre Tid en Succentor (Hjælpekantor), der tidlige var Sognepræst ved St. Ibs og St. Jørgens Sogne.

e. Skolens økonomiske Forhold.

Frederik II's Foranstaltninger; Duebrødre. Det er ovenfor omtalt, hvorledes Skolen allerede i den katolske Tid blev betænkt med Gaver; dette fortsattes i Tiden efter Reformationen, undertiden fra privates Side, men særlig fra Kongernes, hvormed det jo ogsaa efter Kirke- og Klostergodsets Inddragelse i første Linje paabeviledede at sørge for Skoler, Hospitaller osv. Vi ser da ogsaa Frederik II tage sig af Roskilde Skole i økonomisk Henseende, ligesom han gjorde det med Hensyn til Undervisningen.

Den 10. Juni 1570 stadfæstede Kongen et af Domkapitlet fastsat Reglement, i hvilket det hedder (Hofman S. 323): „Ephterthil Høybarne Første, Konning Priderick thetend Anden, wor Aldernaadigster Herre, haffuer nu Christelig betenckt the fattige Scholē-Bern oc aluordigen laditt foreholdet, att Capittell skall fundere en sølig Almisse; Tha haffue wil nu, uphter Høybetitthe Konningl. Majst, wor Aldernaadigstes Herres Befaling, saa barammet og stiftet [o: stiftet] samme Almisse Gudt Almsøgtigste till Loff oc Ære, Roskilde Scholē oc den Christne Religion y Danmarcks Rige till Førfremmelise. Først sculle alle Prelater, Canicker oc Vicarier, som forlente ere mett nogen Prelatur, Canickedamme eller Vicarj, ware forpligtet, at holde eller holde lade af theris Renthe saa

* „Skolen har i gamle Dage haft sine Musikaler og Instrumenter, hvortil var et Kammer paa Skolen, men nu er der ikke sandt nok noget til“, lædder det i Danske Atlas VI S. 140. En „Vokal og Instrumentalmusik“, der i Nærverelse af 2 fremmede Pædler blev uddet i Rektor P. Schaldes Hus (omkr. 1700) af Kantoren, en Del Disciple og Rektorens 3 Søner, der alle var Hørere ved Skolen, omtales i Bøsk, Pr. 1842 S. 61.

mange Schole-Personer till Almisse, Midlag og Affben, som herepther følger: Decanus aff Deghendemmet, fiire Personer; Propositus (o: Provsten) aff Prousteriet, thoo Personer, Archi-Diaconus aff Erche-Deghendemmet, thoo Personer; Cantor*) aff Cantordømmet, thoo Personer; Aff vor Frue Capells Præbende, fire Personer, then ene scall være en Hører wdj Scholen, oc scall handl vere sett til Bordet, oc være erlig underholdet*, osv.; ialt skulde saaledes 108 Personer, hvoriblandt 2 Hørere, underholdes paa de til Kirken knyttede gejstliges Bekostning af de dem tillagte Præbender. De Prælater, Kanniker og Vikarer, som ikke reside-rede eller daglig holdt Hus ved Domkirken, skulde give hver Person, som det var dem tillagt at holde, en Skilling Danske om Dagen i Stedet for Kosten. Endvidere skulde Biskoppen med 3 Kanniker eller i Biskoppens Forfald „en anden aff Universitetet, som er oc Canicke udi Roskild“ 4 Gange om Aaret flitteligen eksaminere alle Skolepersoner. De, som havde Sogne eller andensteds havde fri Kost, skulde som Regel ikke nyde godt af denne Almisse.

Endnu vigtigere er Frederik II's Fundats af 24. Aug. samme Aar for Duebrødre, denne Stiftelse, hvis Historie saa nøje hører sammen med Skolens. I denne Fundats heder det (Engelstoft 1810 I S. 169 ff.), at da Kongen har erfaret, at det Gøds og Rente, som af fremfame Konger, Biskopper og andre gudfrygtige Mennesker var udlagt og givet fattige gamle Folk og Skolepersoner til Gavn og Bedste, er kommen i stor Misbrug, saa „Haffuer Vi gjort derpaa saadan en Skik, som her efter følger“. Derefter forordnes det, at de 3 Stiftelser: Duebrødre, Helligest-

*) Denne Kantor var altsaa en af Prælaternes og har intet at gøre med den ovenfor (S. 69) nævnte af samme Navn.

huset og „Spedalsberghuset“ med deres Rente og Gods, som uferlig opregnes, skulde slaas sammen til een Stiftelse. Om Duebrødre er det ovenfor (S. 12 Noter) meddelt, at det laa udenfor Byen, og her til flyttedes nu Læmmerne fra de andre Stiftelser; noget senere indflyttedes det til Byen og kom til at ligge omtrent paa den Plads, hvor den nuværende Latin-skoles Gymnastikhus nu ligger (jf. Kortet); i 1842 fandt man ved at grave i Grunden svært, ved Mureværk og en gammel Kælder (Konerup S. 238); 1743 flyttedes endelig Hospitalet til sin nuværende Plads ved Fondens Bro (Trap: Danmark II S. 192—93). Helligesthuset er ligeledes omtalt ovenfor (S. 11); det nævnes 1573 som meget brøstfældigt og forsvandt i den følgende Tid. Hvad endelig Spedalsbjerg angaar, saa var det den „St. Jørgensgaard“ for spedalske, som laa udenfor Byen, og som har givet St. Jørgensbjerg Navn. Til det saaledes sammensluttede Duebrødre Kloster, der altsaa aldrig har været noget Kloster i katolsk Forstand, skænkede Kongen yderligere nogle Tiender, Hærteborg (Hærteborg) Møle og visse Rettigheder. I Klosteret skulde foruden 16 gamle Folk underholdes en Hører, 19 Degne og 4 Prinsinder af Roskilde Domscole. „Oc skulde for-malte 19 Degne maa nyde samme Kost og Underholdning i sex Aar oc ikke længer. Men Prinsinderne bliffue, eftersom mand kand formercke, at der kan være Haab om dem“. Hver af de 50 gamle og unge Personer skulde have hver Dag 2 Maaltider god Mad, 3 Retter til hvert Maaltid, og 3 Potter „Ølgaat“ om Dagen. De 19 Degne, „saa mange kiendes dellig dertil“, skulde hver Søndag præke Evangelium i Duebrødre for de fattige. Endvidere skulde 2 af Degnene, som ikke selv havde Sogne, med 2 af Prinsinderne altid synge i Kirken, naar

der holdtes Tjeneste. En Forstander (Økonom) skulde have med Klosters Forvaltning at gøre, og Kantor og 2 residerende Kanniker skulde tilligemed Sognepræsten tit og ofte aflægge Besøg der og passe, at ingen Brøst eller Forsømmelse fandt Sted. Endelig tilføjes der, at hvis der af Overskudspenge eller af hvad der blev givet af godt Folk, skulde blive Raad dertil, skulde Biskop, Prælatur, Kanniker og Sognepræst „skikke flere Personer aff Skolen dertil, saa mange som Renten kan taale“. Af dette sidste fremgaar, at Skolepersonerne blev begunstiget paa Hospitallemmernes Bekostning, og denne Fremgangsmaade fulgte man virkelig i den følgende Tid; thi 1632 forordnede Christian IV, at da der var Midler til at underholde flere, end Fundatsen lod paa, skulde der for Fremtiden „underholdes og spises tredve Skolens Personer og tvende Høerers“, og dette Antal fastsattes i 1662 paa ny af Frederik III; hertil kom yderligere 11 andre, som ved et særskilt Bord kun fik 2 Retter Mad. Derimod vedblev Lemmernes Antal endnu i lang Tid kun at være 16.

Niels Hemmingsens Love. I den i Skolens Arkiv opbevarede saakaldte „Regensbog“, i hvilken fra Aar 1637 af en af de paalideligste Kostgængere blandt Disciplene som Deputator (3: Regnskabsfører) efter skriftlig, paa Latin affattet Ed optegnede Navnene paa de Disciple, der „med Kongens Kost paa Klostret“, staar som Indledning anført en Række — mærkelig nok paa Dansk affattede — Love for Klostret i 30 Artikler, udstedte under 23. Okt. 1591 af Niels Hemmingsen og Christopher Knoff, der da sansynligvis har været Skolarket. De har aldrig været trykt, men af Hensyn til Pladsen skal her blot deres Hovedindhold gengives.

Deputator skal holde Bog over Degnenes Navne

og notere, hvad Dag og Aar de har faaet Kost, og give Skolemesteren tilkends, naar en Person har fuldendt 6 Aar in Communitate (paa Klostret). Naar de gaar til Bords, skal Deputator se, om alle er tilstede; saa mange, som ikke er tilstede, skal han gaa ud og tage af expectantibus (Udspektanterne) og sætte dem i absentium (de fraværendes) Sted til Bords. Ved hvert Bord skal han hver Maaned forordnere en ny Notarium, der flittelig skal optegne alle dem, der holder sig utilberlig og gør mod disse Love, og straks kræve Straffpenninge ind og aflægge Regnskab for Deputator. Er der nogen Mangel ved Mad eller Øl, skal ikke alle løbe til Forstanderen, men Deputator skal med Beskedenhed forebringe det for denne.

Alle Degne skal søge deres Kost om Middagen Kl. 10 og om Aftenen Kl. 5, „og skal ingen fordriste sig att sidde længere end Klocken er halffgangen tolf eller i det længste til tolf slett om middagen oc til Klocken er halffgangen siff eller til siff slett om aftenen i det længste“. De to eller tre sidste skal tjene de andre til Bords. De maa ikke slutte Forbund mod hverandre, men skal „fraternis (broderlig) mod huer andre leffue“. Den, der ypper Trætte, skal formanes af Deputator og erlægge 4 β i Bessen; vil han vedblivende ikke skikke sig oc lærer sig ydermere i Trætte med Slagsmaal, skal han forvises fra Kost og Skole. „Dersom nogen sner ved Gud, hand skal strax ligge i Byssen 4 β . Hvo som miszbruger Gnds raffu med blodige Eder, suoren eller Bander, skal hand af Notario optegnis „oc for huer gang bede 8 β i Byssen“. Der maa ikke spildes Øl eller Mad under Straf af Pengebøde og ikke føres forargelig Tale over Borte. De skal voxelvis huer sin Uge læse 1 eller flere Kapitler af Bibelen, om Middagen

af det gamle og om Aftenen af det nye Testamente, og efter gratias (Takkebønnen) Middag og Aften skal 2 af Primsinkerne læse hver en Kong Davids Psalme, hver til sin Uge; de andre skal være stille og høre flittigt efter, „hvilkken der buldrer eller gieror wlyd“, skal bøde 4 β . Raade Degne og Primsinker skal tale latine; „huo her i mod gier, skal for huer 3 danske ord, hand taler, bøde 1 β “. Den, der forsømmer Skolen om Formiddagen, skal miste Middagsmaden, og forsømmer han sin Skole om Eftermiddagen, skal han miste sin Nadvere og derefter straffes af Skolemesteren. Den, der forsømmer til og ofte, „nemblig en Maaned“, skal miste sin Kost. Et Par af de nederste Degne skal med 2 af Primsinkerne synge ved Gudstjenesten i Kirken; tvo, der forsømmer og ikke skikker en anden i Stedet, skal bøde 4 β og straffes af Skolemesteren. Kirketjenesten skal holdes som hidtil efter Fundatsen. „Naar nogen af de gamle Widwer (Koner) udi Klosterod eller gaardsens folk ved Døden afgaaer, daa skulle Degnene ved den nederste skiffue (Bord) vere forplictige foruden nogen bewilning att bere deris liig til Graffue“ osv. Deputator maa ikke tilstede flere exspectantes at indkomme, end der bør, „men naar nogen student indbidis, daa skal i dett Sted vere en aff exspectantibus uds“. Der maa ikke udhæres Brød, Mad eller Øl. „De, som ministrere (varter op) for de andre Degne, skulle holde demnem tuctige for Køcken oc Kelder, naar de hente Øl eller mad oc ick for Køcken eller Kelder holde stimen eller anden uskickelighed eller kaste fad eller Tallercken for Køckenet met bulder“. Den, der tilføjer nogen Borger Vold; lader sig finde i Drikkehus og løber paa Gaden om Natten „effer Klocken haffuer ringet paa vaet“, eller løber rrød Vsørge, slaar Vinduer ud, Døre op osv., skal ikke blot miste Kost

og furvises af Skolen, men straffes af Øvrigheden. Alle skal huske, at det er kgl. Majestæts Hus og Gaard, de gaar ud og ind ad til Kost, og passæ, „at ingen opbryder, opstøder eller opdrager Luger eller Porte eller stier offuer Mure“ osv. De, der er flittige og skikker sig vel, „dennem vil Capittell fordre oc fremme til dett beste efter leiligheden“.

Spisereglement. Fra 1668 haves et Spisereglement for de Disciple, der fik Kost paa Klostret^{*)} (Engelstoft 1806 I S. 8 ff.). Det er en Kontrakt i 19 Paragraffer, der er afsluttet mellem Klostrets Inspektion og dets Økonom Seign. Hans Jacobsen, og for Kuriositetens Skyld hidsettes her enkelte af Paragrafferne.

„At hand forsvarligen spiser saa mange af Skolens Discipul, som til Kosten bliver nominerede efter hofølgende Spiisnings-Text:

Sendag, Middag: Kaal, Flesk. Aften: Boghvode Grød, Oxekjød.
 Mandag, Middag: Boghvode Velling, Sild. Aften: Byg Grød.
 Tirsdag, Middag: Kaal, Flesk. Aften: Boghvode Grød, Oxekjød.
 Onsdag, Middag: Biug Grynns Velling, Bergfisk. Aften: Biug Grød, Lammekjød.
 Torsdag, Middag: Kaal, Flesk. Aften: Boghvode Grød, Oxekjød.
 Fredag, Middag: Erter, Gaasekjød. Aften: Biug Grød, Bergfisk.
 Løfverdag, Middag: Callund Saad (Kallunsuppe), Sild. Aften: Meel Grød, Tursk.

^{*)} De fattige fik paa denne Tid Pengs, 2 Mk. danske ugentlig.

Skal han see vel til, at alle disse Species, og alt andet, som spises, maa være godt, vell forvaret, og vel medhandlet, saa at ingen Aarsag gifvis til billig Klagemaal der over i nogen Maade. Men hvis noget der af enten skulle være fordærvet, eller ilde kaaget, og ureent medhandlet, da skal han være forpligtet, strax at give Disciplerne en anden fornøjelig Rætt derfor, om de begjærer det osv."

"Paa de tre store Hejtider skal hand, som sædvanligt har været, gifve dem et godt Fad Saldtmad, og sigted Bred i Steden for andet Bred". "Dog skal hand ikke være saa just forvunden til de foreskrefne Species at spise, men, naar han efter Aarsens Tid kand ligesaa got af andre Varer og Sorter bekomme, maae han efter egen gode Tøcke og Læjlighed spise andet, som i Steden for Kjød, maa han iblant spise stegte Hovdar, et half paa Personen, med sin tilberigt Lungemoes, Pølse, etc.

I Steden for et Slags Fisk, maa hand spise andet Slags undertiden, og undertiden Gullerødler, Roer, Erter, Bønner, Kallun eller anden smaa Mad, som efter Tidens Læjlighed kand hafves" osv.

Det opregnes, hvad han i det ringeste skal give 41 Personer til Maaltidet hver Gang.

"Intet Mad maa udbæris af Klosteret, men hvis ved Bordene olverbliver, det nyder Expectantes"

"Hand skal forsvarligen forsiene Disciplerne, naar de spiser, med Lys og Varme om Vinteren, saa lenge det gjøres fornøden".

"Closteret eller Spiisestuen skal hand lade holde smuck reen, og skikkeligt, og lade Bordene og Benkene to eller tre Gange om Ugen, Gulvet tillige med Sand, og ryge derinde med Enbærtræ eller andet".

De sidste Paragraffer handler om Forstanderens

Rettigheder og Forpligtelser med Hensyn til frit Ophold, Regnskabsaflæggelse osv.

Duebødres nye Fundats. Aar 1740 fik Klosteret af Christian VI. en ny Fundats (Hofman S. 276 ff.). I denne omtales først dets Indtægter og Administration, derefter ordnes de 16 fattiges Forhold, under hvilket Afsnit der i § 14 staar, at Morgen- og Aftenbøn skal holdes paa Klosteret af de Skoledisciple, der nyder Kostpenge derfra, og "derfor skal Rektor udnevne dertil visse og bequemme Disciple, hvoraf tvende hver Dag det skal forrette", og Hæderne, som nyde Kostpenge, skal have Tilsyn dermed og i det mindste et Par Gange om Ugen selv vaekselvis være tilstede ved Bønnens Afholdelse.

I § 17 hedder det, at hvis Klosters Indtægter skulde tillade, at der underholdes et større Antal Personer end fastsat i denne Fundats, nl. 16 fattige og 32 Disciple, "da skal holdes den Proportion, at naar Tallet af Disciplerne med tvende er foreget, skal dernæst Tallet af Hospitals-Lemmerne med een foreges, og saa fort".

Det sidste Afsnit omhandler Skolen og dens Disciple i 8 Paragraffer, hvis Hovedindhold er, at "32 den Latinske Skoles Disciple" i Stedet for den hidtil hafte Kost skulde oppebære 4 Mk. ugentlig i Kostpenge (Lemmerne fik derimod kun 3 Mk.), hvilke Penge i Rektorens og Inspektørernes Nærværelse skulde udbetales af "Ridefogden" (Forvalteren) til de Mænd i Byen, hos hvilke Disciplene med Rektors Forevidende var indtagne til Kost. Ingen Discipel maatte nyde disse Kostpenge længere end 6 eller i det allerhøjeste 7 Aar, saa de maatte kun tildeles Disciple, om hvilke der var godt Haab om, at de kunde tilendebringe deres Skolestudium i den Tid. De, der nød Stipendiet, maatte være fattige og ikke

have deres Forældre i Byen samt være flittige og duelige. Det skulde „nøje iagttages og paases, at ikke Skolen under Navn af Fattigdom bebyrdes, og de bedste Stipendia forløres af saadanne, som blot for Kostpenge at nyde, vilde søge i Roskilde By at komme i Skole, uden at slige Fattige befindes med sær Lyst og stor Næmme at være skikkede til Studeringer“. Endvidere maatte de „ikke nyde af andre Skolens Beneficier uden maadeligt, paa det der kan være des mere for andre Fattige, som ej endnu kan faa Kosten“ osv. Ved Vakance skulde Rektor foreslaa nye Disciple, og disse Forslag skulde eksamineres af Inspektørerne, før de indsendtes til Direkterernes Approbation*). Alle virkelige Hærere i Skolens Lektier skulde nyde Kostpenge, dog kun ligesom Disciplene 4 Mk. om Ugen. Rektoren saa vel som Konrektor og de Hærere, hvis Disciple havde Kost, skulde „stundom se til dem i deres Logementer, om de vœnnes til gode Sæder og Renlighed, baade ved Bordet og paa deres Kamre“.

Som man ser, var det en meget betydelig Understøttelse, der saaledes tilfød Disciplene, tilmed da Antallet ved Indtægternes Stigen senere forøgedes til 48 Disciple (mod 24 Hospitalslemmer), saa den aarlige Udgift til Skolen med Tillæg af det, Hærerne fik, beløb sig til 1837 Rdl. 2 Mk. (Engelstoft 1810 S. 187).

Christian IV's Regens. Ligesom Frederik II oprettede Kommunitetet eller „Klostret“ i København, hvor fattige Studenter fik fri Kost, og lignende Institutioner i andre Byer, f. Eks. Roskilde, til Underhold for fattige Disciple, og ligesom Christian IV i

København stiftede den endnu bestaaende Regens (domus regia, og Kongens Hus) til Frihølig for Studenter, oprettede denne sidste en lignende af samme Navn — om end i beskødtere Former — i Roskilde for 20 ældre Skoladisciple; Roskilde er overhovedet den eneste By udenfor København, der har haft en saadan Stiftelse. Saa vel for Indretningen af denne som af det ovenfor omtalte Gymnasium har særlig 2 Mænd ved Siden af Kongen været virksomme og indlagt sig Fortjeneste, nl. Biskop Brochmann og den lærde Jørgen Seefeldt, Lensmand over Roskilde Len og Landsdommer over Sjællands Stift, der skænkede betydelige Gaver dertil. Roskildes Regens laa ligesom Gymnasiet Nord for Kirken, men noget vestligere, omtr. hvor Huset med Kirkens Varmepænde nu ligger, og havde tidligere været Decanens Residens, der nu blev ombygget ved Midler fra det da ophævede Domkapitel og ved Gaver af Jørgen Seefeldt og andre. Foruden den 2 Etages Uvedbygning herte der til Stiftelsen et Par mindre Bygninger i Regensgaarden; saaledes blev der holdt Morgen- og Aftenben „i en Bygning Østen i Gaarden, indrettet med Bord og Bænke og Bogstol“ (Danske Atlas VI S. 142). Den heftidlige Indvielse fandt Sted d. 19. Okt. 1542, ved hvilken Lejlighed Rektor og Konrektor holdt hver sin latinske Tale, og Rektoren tillige bekendtgjorde de Love, hvorefter Regensianerne skulde rette sig; en halv Snæs Aar senere blev der udstedt en ny Række paa Latin affattede Love i 18 Artikler, der er trykt i Rosk. Pr. 1844 S. 2—5. Erkelte af af disse Bestemmelser skal her meddeles. Adgang til Frihølig paa Regensen havde særlig Disciplene af de 3 højeste Klasser, deriblandt altsaa sikkert ogsaa Eleverne i Gymnasiet, der aldrig synes at have været helt skilt fra Skolen; de skulde bo to og to sammen

*) Direktererne var Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen. Inspektørerne Domprovsten, Rektoren og Byens Magistret.

og staa under Opsyn af Konrektoren, der var Regensens Inspektør og selv havde Friboelig sammesteds. Tre af Disciplene skulde være Notarer og som saadanne foregaa de andre med et godt Eksempel, synge for ved Salmesangen, notere, hvem der udeblev eller ikke opførte sig ordentlig, passe, at man omgikkes varsomt med liden, stod op i rette Tid osv. Hver Dag skulde der holdes Morgen- og Aftenbøn. For at komme for sent hertil eller helt udeblive eller overnatte andensteds var der Mulkt for 2 til 8 β . Andre Forsæelser straffedes med Fængsel, Prygl, Fortabelse af Stipendier eller Bortvisning fra Skolen. Enhver skulde holde saa rent som mulig i sin Bolig og sørge for, at Pejeskarn og Soavs ikke udkastedes til Ulempe for Meddisciple og andre (condiscipulis et advenis nauseis). Til Slut hedder det saaledes: „Disse Bestemmelser vil synes haarde i det ringeste for dem, der lader sig rive med af Kedets, Djævelens og Verdens Tillokkelser, men for dem, der lader sig lede af Guds Aand, vil de være meget lette at overholde“.

Om end Regensen holdt noget længere ud end Gymnasiet, fik dog heller ikke den nogen overvæltet lang Levetid, og her til synes der at have været 2 Grunde. For det første sørgede Domkirken, hvortil alle dens Midler var lagt ved Kongebrev af 1676, mod at Kirken skulde holde dens Bygninger vedlige, kun daarlig for at varetage denne Forpligtelse. Idet den lod Bygningerne saaledes forfalde, at man senere (1753) fandt en Reparation alt for kostbar og ansaa det for fordelagtigere for Kirken at sælge dem til Fordel for denne, mod at den til Gengæld gav Konrektor en aarlig Huslejegodtgørelse af 30 Rdl., og saaledes blev det*).

*) Rektor Bloch klager i Rosk. Pr. 1842 S. 23 og 26 og 1844 S. 1 bitterlig over Kirkens Fremfærd mod Sko-

Men dertil kom endnu en anden Grund, den nemlig, at der viste sig at være forbundet forskellige Ulemper med at have saa mange unge Mennesker boende sammen under samme Tag og, som det synes, uden tilstrækkeligt Tilsyn; dette ses f. Eks. af det oven anførte Brev af 1676, hvori det paahydes, at der Nord og Vest for Bygningen skal opsættes et højt Plankværk, „hvorefter bemeldte Ungdoms Udlob og anden Uskikkelighed kan forebygges“, og i det Brev af 1753, hvorefter Frederik V giver Kirken Tilladelse til at sælge Regensens Grund og Bygninger, hedder det, at „Rektor især har bedet, at der aldrig maa tænkes paa at indrette Værelser for saa mange unge og vilde Mennesker, formodentlig de mange Excesser, som begaaes af dem, naar de ere samlede, foruden at det kunde være farligt for Byen, at saadanne unge Mennesker om Vinteren skulde raade for Ild og Lys“.

Sælget fandt Sted i 1754, og allerede i 1774 hedder det: „Nu er Pladsen udlagt til Ploje-Land“ (D. Atlas l. c.).

Uddeling af Brød. Endnu et betydeligt og ret ejendommeligt Legat til Skolen, men fra privat Side, maa omtales, nl. Borgmester Herman Schrøders Gavebrev af 1649 paa 1000 Rdl., foraget af hans 2 Døtre ved nyt Gavebrev af 1707 til 1100 Rdl. „udi gode Danske og Norske Croner“, og endelig af den ene af samme Døtre*) ved Tilføj til Gavebrevet af

en saavel med Hensyn til Gymnasiet som til Regensen.

*) Denne, der var gift med Gehejmeraad Meisericrone, lagde Grunden til den nuværende Meisericrones Stiftelse i den tidligere Kustorhave. Som Behrman bemærker (S. 256), maa denne Dame være bleven meget gammel, hvis allers Aarstallene er rigtige.

1737 yderligere forøget til 1200 Rdl. (Hofman S. 288 ff.). For Renterne af disse Penge skulde der hver Lørdag uddæles „godt, blødt, velbagt“ Brød til 16 af de nedertligste Skolebørn i de nedreste Lektier, 8 Pd til hver, „paa det ved saadan Middiel fattige Børn maatte tilskyndes at begive sig til Skolen, og saaledes vennens fra Betleri og Lediggang“ osv. Det ses af Dotranes Gavebrev, at deres Forsældres lige fra det oprindelige Gavebrevs Oprettelse 1649 og til Slutningen af 1706 selv havde ladet bage og uddelt Brødet. De, der fik godt af Uddelingen, skulde være skikkelige og lærvillige, gaa flittig i Skole og Kirke og have et godt Vidnesbyrd af deres Lærer, fra hvem de, hvor Gang Brødet uddeltes, skulde have et Attestatum. Var der nogen af dem, der ikke fandtes værdig, skulde en anden træde i hans Sted; derfor skulde der altid være 4 Expectantes, „som naar de andre befindes uskikkelige og forsømmelige, kan oppebære deres Andpart Brød“.

Denne Uddeling fandt Sted gennem mange Aar, og de Disciple, der ned godt deraf, gik under Navnet „Skolegnaverne“. Uddelingen ophørte 1756, da en Forordning af dette Aar bestemte, at den Uddeling, af Brød, Klæder o. L., som ifølge gamle Legatbestemmelser fandt Sted ved forskellige Skoler, skulde erstattes med røde Penge. I Stedet for Brød fik altsaa fra nu af 16 Disciple Brødpenge, omtr. 3 Rdl. aarlig til hver.

Uddeling af Klæde. Paa samme Maade blev der fra da af ogsaa uddelt Klædepenge i Stedet for den tidligere Uddeling af Klæde og Vadmel. Af en til Skolens Arkiv hørende Distributionsprotokol, der med en større Afrydelse gaar fra 1685 til 1737, da altsaa Penge traadte i Stedet, ses det, at disse Uddelinger af Klæde (til de større Disciple) og Vadmel (til de mindre, Primani, Priminkerne), fandt Sted

hvert Aar eller med et Par Aars Mellemrum og i Provstens Nærværelse. Det var just ikke ringe Partier, der uddeltes, saaledes f. Eks. i 1711 420 Alen Klæde til et Beløb af 447 Rdl. 2 Mk. og 403½ Alen Vadmel til 100 Rdl. 3 Mk. 8 Sk. eller i 1721 316¾ Alen Klæde og 196½ Alen Vadmel, deri indbefattet: „Kapper til Iwende, som for Alteret synger Litaniet, 18 Alen; den øverste i Scholen, som er Choralist og Musicus, derhos fattig, bekommet Klæde, 3 Alen“. Et andet Sted staar: „Skraederen, som udmaalte Klædet, blev efter Sædvane betalt for sin umage, 4 Mk“. Portionerne varierede i Størrelse for de forskellige Disciple, f. Eks. 5½, 4, 3, 2 Alen Klæde eller 8, 7, 6, 5 Alen Vadmel til hver. Henimod Slutningen af Tidsrummet uddeltes ikke blot Klæde, men ogsaa „Syelær“. f. Eks. 3 Mk., 2 Mk. eller 1 Mk. 14 Sk. til hver.

Hvad Pengemidlerne til disse Uddelinger angaar, hedder det i det ovenfor (S. 23) omtalte Manuskript paa det kgl. Bibliotek: „Aff nogle scholens hoffuedstoeler, som staar paa rente, giffuis vanligen rente penge, naar mand dem alle kand bekomme, udi slot mynt, 333 Dlr., for hvilke penge kiebis Wadmæl oc Klæde at uddole till fattige personer ved Martini tids (=: Mortensdag), saa wilt til anden scholens fornødenhed icke udgiffuis“. Ved disse Kapitaler tænkes sikkert paa nogle Pengegaver, som staar opført i Skolebogen med Overskriften: „Roekildis Scholis Hoffuitstol til at annamme elemosynam“ (=: Almisse), fol. 20^a og a. St., nl. fra Anders Barby (1000 Daler in specie), Herluf Trolle (1000 D.), Fru Birgitte Gøye (1000 D.), Jomfru Dorothea Gøye (500 D.), Søffren Olsen⁹⁾ (200 D.), Mag. Peder Jensen (100 D.) og Fru Dorothea Rud (200 D.)¹⁰⁾

⁹⁾ Søffren Olsen eller Søren Olesen, første Kapellan ved Døntkirken, oprettede endvidere ved Fundats af 1592

Accidenser. Til Skolens Stipendier kom yderligere i den ældre Tid Løbdegnenes Indtægter af Sognene, hvorefter ovenfor er talt, samt endelig de uviste Indtægter af Opvarningen ved Begravelser, Bryllupper og Barnedaab, for hvilken der betalttes efter bestemte Takster. Saaledes findes i Skolebogen (fol. 327 II) en kgl. Anordning af 7. Nov. 1682, hvis Indhold her skal gengives, for saa vidt den angaar Skolen.

Begravelses Anordning udi Roeskilde.

Efter Angivelse af Takster for Gravsteder og Betaling til Klokkeren for „Grave at grave“ og anden Opvarning hedder det:

Till Scholen gives af dem, som i Domkirken eller under Capeller begravnes, være sig om Dagen eller om Aftenen	9 Rdl. „ Mk.
Og desforuden Cantori	1 — 2 —
Af dem som hidføres og nedsættes i Kirkens Begravelser	9 — „ —
Og Cantori som før	1 — 2 —
Af dem, som i Graabrødre eller St. Ips Kirker begravnes	6 — „ —
Og Cantori	1 — „ —
Af dem, som begravnes paa Domkirkens Kirkegaard om Dagen, dersom de har alle Klokkerne uden den største	5 — „ —

det endnu bestaaende „Søren Olsens Hospital“ i St. Olsegade for 6 fattige. Om samme Hr. Seesen hedder det, at da Kong Jakob af England i 1500 var i Roeskilde og holdt Gudstjeneste i Domkirken, satte han sig derimod og blev derfor forvist fra Byen, saalænge Kongen var der (Kærnerup S. 199).

**) Foruden disse nævner Seesen (S. 99, jf. Meyer: Beskriv. af Roeskilde 1755, S. 28) endnu en Gave paa 1000 imperialer fra Blügerus Trolle (1500).

Og Cantori	1 Rdl. „ Mk.
Som da skal være tilstede i Kirken at opvarte Sangen med 16 Discipler.	
Dersom da har allene de 2 Sogneklodder	2 — 2 —
Og Cantori	2 — 2 —
Som da Sangen med 8 Discipler opvarter.	
De, som har ichun Spirklokkerne	1 — 3 —
Og da indfinder sig een af Skolens Collegis (Herere) med 4 Personer at sjunge.	
Af dem, som begravnes paa Graabrødre Kirkegaard, dersom de har alle Klokkerne uden den største	4 — „ —
Og da skal være tilstede een af Skolens Collegis med 10 Discipler i Kirken at sjunge.	
De, som har allene de to Sogneklodder	2 — „ —
Og da skall mede i Kirken for at opvarte Sangen een af Collegis med 6 af Disciplerne.	
De, som har allene Spirklokkerne	1 — 1 —
Og da skall een Collegis med 4 af Disciplerne Sangen opvarte.	
Af dem, som henbæres ved 12 slett og begrafvis, enten i Domkirkens eller Graabrødre Kirkegaarder	1 — 1 —
Med mindre de er aldeles fattige og nyder fri Jord. Og maa Klokkeren ingen grafv lade aabne, førend Rectoris Seddel fremvises, at Scholen efter denne Takst først er fornøyet.	

Brudevielser.

Skær Copulationen i Huset, da gifvis till Scholen, enten den gjør Tjeneste eller ey

Dersom Brudgommen er af Rangen...	6 Rdl.	Mk.
Ellers	4	— 2 —
Og da skall Skolen være forpligtet till at sjunge een dansk Psalme for og efter Copulationen, om det begjæres. Men begjæres Music, da Cantor a parte at nyde	1	— „ —
Og Organisten	1	— 2 —
Klocheren til saadanne Brudevielser...	1	— 2 —
Skeer Copulationen i Kirken til Fro- prædiken med dansk Sang, saa gifves til Skolen	„	— 2 —
Og Klocheren	„ Rdl.	1 Mk. 4 Sk.
Men begjæres Music med Instru- menter, da Skolen	4	— 2 — „ —
Og Organisten	1	— 2 — „ —
For Music uden Instrumenter, Skolen.	3 Rdl.	„ Mk.
Organisten	1	— „ —
Klokkeren i saadanne Tilfælde	1	— „ —
Dersom Klokkerne, som manerligt har været paa denne Dag, nogen til Ære ringes eller kunes, betales for hver a parte	3	— „ —
som deles mellem Kirken og Klokkeren.		

Børnedaab.

Skolen kand nyde, naar Børnedaab skeer, lige-
som for Brudevielser i Kirken, saa til dens Tjeneste
begjæres“.

Forordningen slutter med Bestemmelser om hjem-
faldne Gravsteder, murede Grave o. a.

I det oftere nævnte Manuskript paa det kgl.
Bibl. staar anmærket: „Aff liigpenge tager Hørerne
den fjerde part oc Rector Schole halffparten aff Res-
ten“ og et andet Sted: „Liigpenge paa denne sted

er saare (for)ringet, saa at huer en hører derudff
kand icke tilkomme aarligan, saa wilt erachtis kand,
offuer 2 Dlr.“, men der er rigtignok med Respekt at
mælde med en anden Haand tilføjet Orden: „o logn!
logn! logn!“

Øversigt over Discipelstipendierne.

Omkring 1760 opgives Skolens Stipendier — foruden
4 Mk. i egentlige Kostpenge af Duchradre Kloster til
40 Personer — at være følgende (Hofman S. 234):

- 1) Klædepenge, som alle Disciple nød, 6, 5 eller 4
Rdl. hver.
- 2) Solidariorum-Penge, 22 à 23 Rdl.
- 3) Korpunge for at holde Bøn i Kirken, 5 Disciple
hver 10 Rdl. 4 Mk. og 6 hver 2 Rdl. 4 Mk.
- 4) Brødpenge til 16, hver omtrent 3 Rdl.
- 5) Søren Glesens Legat, 5 Disciple hver 2 Rdl.
- 6) Increment-Stipendiet, 10 Disciple hver 10 Rdl. og
4 hver 25 Rdl. det første Aar ved Akademiet.
- 7) Demis Penge, hver Depositurus 12 Rdl.
- 8) Den saa kaldte Custos 7 Rdl.

Solidariorum-Penge stammer oprindelig fra de
Ydelsir, som de gejstlige ved Kirken skulde give til
fattige Skoledisciple (se ovenf. S. 59 og Meyer; Be-
skriv. af Roskilde S. 27); i Manuskriptet paa det kgl.
Bibl. staar herom: „Aff gejstelig Gods, som nogen
haffner aff capittellet, giffois skillings almisse och
gemeendigen aff hver Canonicat om dagen 2 Sk.“

Increment-Stipendiet var oprettet 1751, idet Sko-
lens Midler var vokset (incrementum o: Tilvækst) saa
størkt, at Stipendierne „uden Hazard“ kunde foreges
med 200 Rdl. aarlig, som skulde anvendes som oven-
for nævnt.

Depositurus var Navnet paa den unge Student,
der skulde optages ved Universitetet; af Ordets Stut-

ningsstavelse menes Navnet paa de unge Studenter, Russer, at komme.⁴⁾

Custos (og Vogter) var noget lignende som de tidligere nævnte Notarer, en Slags Ordensduks af de højere Lektier, der skulde holde Orden i Lærernes Prævaerelse, angive, hvem der gjorde Spektakel i Skole eller Kirke, holde Risene parate, give Agt paa, om nogen i de højere Lektier talte Dansk osv.

Som et Eksempel paa, hvad en Skoledreng kunde modtage af Stipendier i Aarens Løb, hidsettes efter Distributionsprotokollen følgende fra Tiden, før Uddeling af Klæde og Brød var afbest med Penge.

Michel Klingenberg blev sat i Roskilde Skole 29. Juli 1748 i sit 12te Aar. „Han fik stædt nederst i 2den lektie, hvor han 1749 nød Klæde, Brød, S. Olesens legatum, solidariorum og andre penge, i alt	16 Rdl.	2 Mk.	3 Sk.
1750 i samme lektie af fornævnte beneficiis	18	— 3	— 11
1751 i 3de lektie Klæde, solidariorum og Kostpenge,	24	— 2	— 3
1752 i 4de lektie af samme beneficiis og chorpunge	44	— 5	— 13
1753 i 5te lektie samme stipendia	46	— 5	— 13

⁴⁾ De under 6) og 7) nævnte Stipendier danner Begyndelsen til de senere Oplagspenge, der først udbetales ved Universitetet (jf. Schank: Ny Fondatsamling I. S. 136); ved Forordningen af 1756 bestemtes, netop, at en Del af Stipendierne skulde oplægges til efter Dimissionen. Allerede 1761 hedder det i Danske Atlas II. S. 348, at en Discipel, som dimitteres fra Roskilde Skole, „af sit sædige Stipendium Scholastico eller det dertil henlagte Dueshæders Klosters Indkomst kan have saa meget tilovers, at han ved Universitetet endnu beholder 100 & 150 Rdl. til sine Studeringens Fortsættelse“ (Jf. l. c. VI. S. 189).

1751 i den øverste lektie Klæde

Kost- og solidariorumpenge . . . 44 Rdl. 5 Mk. 13 Sk.

1755 i samme lektie Klæde, Kost-

og chorpunge 51 — 5 — . —

1756 i samme lektie af Kostpenge 17 — 2 — . —

tilsammen 266 Rdl. 2 Mk. 8 Sk.*

Derefter slutter Oprogningen med Ordene „af stort Haab“, ligesom andre Elevers Standpunkt karakteriseres ved Betegnelser som: „meget godt Haab“, „tommelig godt Haab“, „ganske middelmadig“ o. l.

Enden kan fra Discipelprotokollen anføres Uddeling af „Flittighedspræmier“ i Form af Bøger, f. Eks. det nye Testament, Mallings „Ædle Handlinger i Marmorbind“, Udgaver af Klassikerne som Quintilian Horats osv.

Lærerpersonalets Indkomster bestod i Tiender, Landgilde, Dagspensioner, Andel i Rente-penge og l., dertil Accidenser af kirkelige Forretninger samt for nogle Vedkommende fri Kost paa Klosteret og Fri bolig paa Skolen eller andensteds. Det er ovenfor fortalt, at Biskoppen i 1405 overlod Rektoren en „fast Bolig“ paa St. Lucii Kirkegaard, men hvor den laa, vides ikke; den bestod endnu i Begyndelsen af det 17. Aarh., saaledes som det vides af et Par Glarmesterregninger fra 1604 og 1606, men mas derefter være bleven solgt, idet der blandt en Rektors Indkomster omtales 12 Daler, som Domkirken betalte i Stedet for en Residans, som var solgt.

Noget senere (men før 1667) fik Rektor en ny Bolig paa Hjørnet af Fiolstræde og Skolegade, men Domkirken, som skulde holde den vedlige, lod den af Mangel paa Midler forfalde, hvorfor der 1685 af Christian V blev tillagt den daværende Rektor — men kun ham personlig — alle visse og uvisse Indkomster

af Himmelev Kirke, med at han forsvarlig vedligeholdt Kirken og Residensen; senere forfaldt den sidste imidlertid igen, saa at det 1755 af Frederik V efter Stiftsøvrighedens Indstilling blev tilladt, at den maatte sælges, hvilket skete, og Rektoren fik da af Domkirken 40 Rdl. i Huslejegodtgørelse. Den nuværende Rektorbolig blev først taget i Brug 1821.

Da Konrektorembudet oprettedes, blev der tillagt samme en Residens „nest op til Skolemesterens Bolig“ (ovenf. S. 33); senere fik Konrektor, som omtalt, fra 1642 en „god og rummelig“ Bopæl paa den da opførte Regens, og da denne atter afhændedes, fik han 30 Rdl. i Godtgørelse af Domkirken. Hærerne havde et Kammer eller to paa Skolen.

Nærmere at bestemme Indkomsterne for hver enkelt af Lærpersonalet er temmelig umuligt og kan næppe heller paaregne almindelig Interesse. De bestod, som bemærket, tildels i Tiender, Landgilde o. l. (jf. Hofmans Fundatssamling), hvori der ofte fandt Forandringer Sted, og hvis Værdi vanskelig kan angives i Penge. Naturligvis er Indtægterne gaaet frem i Tidernes Løb, og da endelig Roskilde Skole var en af de mest velhavende (Odense Skole var maaske den eneste, der i den Henseende stod over den), har Indtægterne her vel ogsaa gennemgaaende været bedre end andre Støder. Alligevel bemærker Rektor Schnabel i 1734, førend l. Lektieherers Løn blev tillagt de øvrige Hærer, at de nederste Hærrer var saa slet aflagte, at de maatte søge deres Kost i Byen, og en Haandværks- eller Kræmmerensvend kunde tjene mere om Aaret end de.

Aar 1759 opgives de 4 Hæreres Løn (deri indbefattet Kostpenge fra Klostret) saaledes (Rosk. Pr. 1843 S. 28 ff.): 5te Lekties Hærer havde 134 Rdl. 6 Sk., hvortil kom hans Indtægt som Degn til Frue

Sogn: 72 Rdl. 3 Mk. 3 Sk., eller i alt 206 Rdl. 3 Mk. 9 Sk. 4de Lekties Hærer havde 124 Rdl. 2 Mk. 15½ Sk., dertil som Degn til St. Ibs og St. Jørgens Menigheder 60 Rdl., ialt 184 Rdl. 2 Mk. 15½ Sk. 3die Lekties Hærer havde ialt 158 Rdl. 4 Mk. 13 Sk. og 2den Lekties Hærer ialt 151 Rdl. 2 Mk. 8 Sk.

Meningen var, at Hærerne i de nedre Lektier, efterhaanden som de ældre afgik, skulde rykke op i disse Pladser, men at det ikke altid skete, og at Hærerne paa den Maade blev forurettet, ses bl. a. af et Reskript af Frederik III af Aar 1668 (Engelstoft 1809 S. 7), hvori det hedder, at da det af Rektoren i Roskilde er Kongen forebragt, „hvorledes Ungdommen i Skolen darsammesteds stoer Skade och forhindring i deris Studis schal tillægges, formedelst nogle nye ankomne Personer sig indtrænger udi de affuerste Hæris Plads, naar nogen ledig vorder“, saa forordnes det, at for Fremtiden de nye Hærer „skal anfange de nederste Lectier først at betienne“ osv.

Med Hensyn til Rektors og Konrektors Løn skal blot anføres en Opgivelse i Reskript af 9. Okt. 1739 (se Fogtmans Reskriptsaml.), der angaar Fordelingen af de da paa Sjælland nedlagte Skolers Kjøndele paa de øvrige Skuler, hvor Rektors og Konrektors Indtægter i den Anledning flere Steder forøgedes; om Roskilde staar der: „Rektoren i Roskilde, som skal have i Korn og Penge omtr. 700 Rdl., kan ej noget Tillæg gives, men Konrektor, som omtr. skal have 350 Rdl., skal nyde et Tillæg af 100 Rdl.“ osv. Rektor med sin imponerende Gage af 700 Rdl. var altsaa saaledes stillet, at det ikke kunde forsvares at give ham mere. I denne Forbindelse kan anføres følgende Sætning hos Nyerup (S. 160): „Som Rectoratet ved Skolen i Roskilde er et af de mest indbringende i Danmark, saa kan det ogsaa bramme med en igjennem et helt Aar-

hundrede (nl. det 18de) ved Schader, Schnabeler, Saxtorfer og Tauberer fortsat og lige ned til vore Tider sig strækkende Rad af eminent duelige Rectorer".

Med Hensyn til selve Skolens økonomiske Stilling gælder det samme, som ovenfor er sagt om Lærerpersonalets Indtægter; saa vel disse som Disciplenes Stipendier flyder jo desuden i al Fald delvis sammen med selve Skolens Økonomi, og at udrede alle Enkeltheder ved disse Forhold vilde være ret uoverkommeligt og alt andet end interessant.

d. Skolereformen i Begyndelsen af 19. Aarh.

Da Klagerne over Latinskoleundervisningens Mangler og Forældthed blev hyppigere og hyppigere, og Forslag til Reformen fremkom fra forskellige Sider, nedattes i Slutningen af det 18. Aarh. en Kommission med Hertug Frederik Christian af Augustenborg i Spidsen for at tage hele Skolespørgsmaalet op til Behandling, og efter at denne i en Aarække havde ansøgt Undersøgelser og indhentet Betænkninger, fremkom den omsider med en Plan til Forbedringer, som først (1801—02) blev indført ved Skolerne i København, Christiania og Odense, og senere blev Reformen ved foreløbig Plakat af 22. Marts 1805 og Resolution af 5. Sept. 1806 ogsaa udstrakt til en Række andre Skoler, deriblandt Roskilde. De Forandringer, der da i Overensstemmelse hermed i bemældte Aar og den nærmest følgende Tid indtraadte ved vor Skole, var i det væsentlige følgende.

Da det, som det hedder i Plakaten af 1805, er upassende, at 2 eller endog flere Afdelinger af Disciple paa eensgang undervises i en fælles Læresal, blev Skolebygningen, som allerede ovenfor berørt, ved kgl. Resolution af 1806 ombygget saaledes, at nederste Etage blev delt i 4 Klasseværelser.

Den Disciplene fra oldgammel Tid paahvilende Sangopvartning i Kirken ophørte fra 1. Jan. 1806. I Discipulprotokollen staar der under Aar 1805, efter at først Choralisternes Mukter for Halvaaret 1. Jan.—1. Juli 1805 som sædvanlig er opregnet, følgende: „Otzen afgik som Custos og Kirkenotarius, og Bjerager blev antaget. Saabye afgik som Chornotarius, og Peder Struch blev sat i hans Sted. Af Chor udgik Tauber, Saabye, Otzen, Wind og Thorsøe, ialt 5, men deres Pladser bleve ubesatte, da Chor skal afskaffes til Nytaar, og det er ubilligt at paalægge nogen at skaffe sig sort (s: sorte Klæder)". Rektorens Forslag om at afskaffe denne Korsang vakte Modstand hos Domprovsten, som i sin Erklæring til Biskoppen bl. a. anførte, at det var et gammelt Sagn, at Dronning Margrethe havde skænket saa meget dertil, at 12 Disciple kunde lønnes for at gøre det, og at man altsaa ikke kunde ophæve en kgl. Anordning.

I Stedet for de tidligere Klasselærere, Hørere, traadte Faglærere, Adjunkter, „da Undervisningen betydelig vinder i fastere Sammenhæng og planrigtig Enhed", naar den fortsættes gennem alle Klasser af samme Lærer; saa vel Adjunktens som Overlæreren, der traadte i Konrektors Sted, fik kgl. Bestalling, hvad Rektor og Konrektor havde haft siden 1739.

Hvad Undervisningslagene angaar, vedblev de gamle Sprog stadig at dyrkes „med Flid og Omhu", men ved Siden deraf kom Modersmaalet (Grammatik, skriftlige Udarbejdelser) til at udgøre „en særskilt, gennem alle Skolens Klasser fortgaaende Lektion". Tysk og Fransk blev faste Fag (i det sidstnævnte var der i Aarene 1812—14 endog en fransk født Lærer, de Clôzier); de øvrige Lærefag blev Religion, Geografi, Historia, Aritmetik og Geometri samt Hebraisk for dem, der vilde studere Teologi (Naturhistorie nævnes

først langt senere). Af „Kunsthørdigheder“ paabødes i Plakaten af 1805 kun Skrivning (Calligraphi), derimod ikke engang Sang, hvilket hænger sammen med Ophævelsen af de kirkelige Forretninger; men allerede 1807 blev det overdraget Kantoren ved Kirken at give Undervisning i „Vocalmusik“. 1817 blev der antaget en Lærer i Tegning, og fra samme Aar blev der givet Undervisning i Svømning, medens egentlig Gymnastik først synes at være indført 1830 (jf. dog Paludan S. 112 og Rosk. Pr. 1842 S. 88).

Af andre Forandringer i Skolevesenet, hvis almindelige Regler blev samlet i Skoleforordningen af 7. Nov. 1809, kan nævnes, at det tidligere gejstlige Overblik i Aaret 1805 afløstes af en Direktion paa 3 Medlemmer, der sorterede direkte under Kongen, at der blev indført „taalolige“ Skolepenge, saa at man ikke længere blev betalt; men maatte betale for at gaa i Skole (Paludan S. 85), at der 1807 oprettedes en almindelig Skolefond, hvorved Indtægtsoverskudet for de enkelte Skoler blev fælles, og den store Forskjæln mellem dem blev hævet, idet de fattigere Skoler skulde støttes af de rigere, at der blev aabnet Adgang til Skolerne for ikke studerende Disciple, at Skoletiden blev indskrænket og Prikvarterer indført osv.

Det økonomiske Forhold mellem Roskilde Skole og Duebrodre Kloster*) blev 1815—16 ordnet saaledes, at der af Hospitalets Aktiver er dannet en Fællesfond, hvoraf $\frac{2}{11}$ tilfalder Skolen, og endelig blev Skolens og Domkirkens Mellemværende ordnet ved kgl. Resolution af 1838 saaledes, at Kirken forpligtedes til foruden de 40 + 30 Rdl., der ovenfor er omtalt som Huslejegodtgørelse til Rektor og Konrektor,

*) En vidtøftig Oversigt saa vel over Duebrodre Klosters som Skolens økonomiske Tilstand ved Aar 1830 findes hos Behrmann S. 213 ff og 293 ff.

endvidere at yde et aarligt Bidrag af 100 Rdl. til Skolebygningens Vedligeholdelse mod at fritages for enhver yderligere Forpligtelse (Selmer: Akadem. Tid. 4. Aarg. S. 545).

Den gamle Skolebygning vedblev at fungere som saadan til 1842 og blev derefter nedrevet (1845). Den 21. Dec. 1842 foregik Indvielsen af den nuværende Skolebygning, om hvilken en samtidig Skolemand siger: „Denne nye og elegante Skolebygning, der foruden Solennitetsaal, Bibliotek, Læseslue for Lærerne, Inspectors Værelser, Musikværelse og Reserveværelse har sex fortrinlige Classer, er nu fuldstændt og frembyder et Locale, hvortil ingen af Landets øvrige Skoler kan opvise Mage“ (Hindrup: Skole-Calendar I 1843 S. 99), og der er ingen Grund til at tvivle om, at denne Udtalelse var rigtig — dengang.